

<https://doi.org/10.3176/hum.soc.sci.1967.2.01>

J. SAAT

**KODANLIKE VÕIMUORGANITE LAMMUTAMISE JA
NÕUKOGUDE RIIGIAPARAADI LOOMISE ALGUSAJAST EESTIS
OKTOOBRIREVOLUTSIOONI PÄEVIL
(okt. 1917 — veebr. 1918)**

Ettekandes nõukogude võimu ülesannetest, millega V. I. Lenin 25. oktoobril esines Petrogradi Nõukogu istungil, märgib ta Oktoobrirevolutsiooni tähtsuse eeskätt seda, «et meil luuakse Nõukogude valitsus, meie oma võimuorgan, ilma kodanluse igasuguse osavõtuta. Rõhutatud rahvahulgad ise loovad võimu. Täielikult purustatakse vana riigiaparaat ja luuakse uus valitsemisaparaat nõukogude organisatsioonide näol.»¹

Ka Eesti tööliselid liidus kehtalupoegadega asusid bolševike juhtimisel kodanlikku riigiaparaati lammutama, et üles ehitada uus riik — sotsialistlik riik, mis ainuüksi on suuteline looma kõige avaramaid võimalusi kõigi meie maa loovate jõudude arenemiseks. See oli suur ja raske ülesanne, sest töörahval ei olnud sotsialistliku riigi loomise kogemusi, ta ei saanud seejuures loota kellelegi peale iseenda. Kuid Eesti tööliklassil ja tema bolševistlikul organisatsioonil oli usku oma jõusse. Eesti bolševikud suutsid innustada töörahva hulki loovaks tegevuseks. Nad ei sattunud segadusse kodanluse laimuvalingutest ja sabotaažist, tema salajasest ja avalikust vastupanust ning õnnestustegevusest, vaid alustasid riigi iseseisvat valitsemist.

Nõukogud kui töörahva võimuorganid olid Eestis põhijoontes välja kujunenud juba 1917. aasta suvel ja sügisel, s. o. Oktoobrirevolutsiooni ettevalmistamise ajal.

Pärast Oktoobrirevolutsiooni püüdsid kodanlikud ametnikud organiseerida vastupanu ja streike, kuid nende sabotaažikatsed ei tulnud ootamatult, sest iga klassiteadlik tööline teadis väga hästi, et kodanlus püüab nõukogude asutuste tööd takistada, pidurdada seda kas otseselt või kaudselt. Seepärast oli töörahvas valvel ja talitas nii, nagu õpetas V. I. Lenin:

«Seltsimehed töötajad! Pidage meeles, et teie ise valitsete nüüd riiki. Keegi teid ei aita, kui te ise ei ühine ega võta kõiki riigi asju enda kätte. Teie nõukogud on nüüdsest peale riigivõimu organid, täievolilised, otsustavad organid. Koonduge oma nõukogude ümber. Tugevdage neid. Võtke asi käsile ise altpoolt, kedagi ootamata.»²

Ka Eesti töötavad klassid — tööliselid ja kehtalupojad — koondusid nõukogude ümber, kelle kõrgeimaks võimuorganiks Eestis oli Eesti Töörahva ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee,³ kes moodustati Eestimaa nõukogude II kongressi otsuse

¹ V. I. Lenin, Petrogradi Tööliste ja Soldatite Saadikute Nõukogu istung 25. oktoobril (7. novembril) 1917. Ettekanne nõukogude võimu ülesannetest. Teosed, 26. kd., lk. 211.

² V. I. Lenin, Elanikkonnale. Teosed, 26. kd., lk. 271.

³ Sellist nimetust hakkas üle-eestimaaline Täitevkomitee kandma 19. novembrist alates Täitevkomitee sellekohase otsuse põhjal. Varem nimetati teda Eestimaa Tööliste, Soldatite, Maatameeste ja Väikemaapidajate Nõukogude Täidesaatvaks Komiteeks. Lühem termin «täitevkomitee» tuli tarvitusele hiljem, mõni aeg pärast Oktoobrirevolutsiooni.

põhjal. See 12.—14. oktoobril, s. o. vahetult enne Oktoobrirevolutsiooni, Tallinnas toimunud kongress oma koosseisust täitevkomiteed ei valinud, vaid võttis vastu otsuse, et kõik Eestimaa nõukogud valivad kohapeal viivitamatult esindajad üle-eestimaalisse täitevkomiteesse ja saavad nad Tallinnasse.⁴ Üldse oli nii ülevenemaaliste nõukogude kongressidele kui ka II Eestimaa nõukogude kongressile iseloomustavaks jooneks see, et nad ei moodustanud ülemaalist nõukogu, vaid täitevkomitee. Viimane moodustas enda hulgast istungite vaheajaks alatise võimuorgani — täitevkomitee presiidiumi.

Nõukogude poolt saadetud esindajate hulgas olid rõhuvas enamuses bolševikud. Tallinna Nõukogu näiteks esindasid täitevkomitees 6 bolševikku, 1 internatsionalist, 4 esseeri ja 1 menševik. Eestimaa Täitevkomitee koosseis ei olnud alaline, vaid kohalikud nõukogud vahetasid tihti oma esindajaid.

Täitevkomitee poolt moodustatud presiidiumis olid bolševikud rõhuvas enamuses. Sinna kuulusid J. Anvelt, H. Pöögelmann, J. Käspert, V. Kingissepp, E. Lell, J. Heintuk, A. Põld, J. Mägi, T. Neumann ja G. Sokolov, kuid oli ka üksikuid esseere, nagu M. Bleimann, J. Kärner, E. Meister ja J. Meerits. Ümbervalimiste tõttu muutus Täitevkomitee presiidiumi koosseis, kuid tema bolševistlik tuumik jäi püsima.

Kodanliku riigiaparaadi likvideerimisega tegeles otseselt Eestimaa Sõja-revolutsioonikomitee, kelle koosseisu kuulus ka Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee.

27. oktoobri hommikul ilmusid Eestimaa Sõja-revolutsioonikomitee volinikud Viktor Kingissepp ja pahempoolne esseer Erast Meister Toompea lossi kubermangukomissari kantseleisse, kus kantselei ülem neid kubermangu valitsemise korrast informeeris. Pärast seda kutsuti Ajutise Valitsuse komissar Ivan Poska lossi, kus tema ja Viktor Kingissepp Eestimaa Kubermanguvalitsuse asjaajamise üleandmise ja vastuvõtmise aktile alla kirjutasid.⁵

Seejärel lahkus I. Poska Toompea lossist, kus ta oli ligi 8 kuud truult kodanluse huve teeninud. Uus komissar V. Kingissepp aga asus kubermangu elu juhtima ja kirjutas alla esimesele käskkirjale, milles ta kubermangule teeb teatavaks enda ametisse astumise. Ta annab kõigile Ajutise Valitsuse komissaridele maakondades korralduse oma amet maha panna ja asjaajamine kohalike nõukogude täitevkomiteedele üle anda ning käsib kõiki tema võimkonda kuuluvaid ametnikke oma kohtadel tööle jääda.⁶

Selle üleandmise ja vastuvõtmise aktiga oli võimu üleminek vana kodanliku klassi esindajalt uuele, proletariaadi esindajale kõigiti seaduspäraselt teostatud ja vormistatud. Uue võimu esindaja oleks nüüd võinud rahulikult tööle asuda. Kuid tegelikult ei mõtelnudki Eesti kodanlus võimu kirjaliku akti koostamisega loovutada. Allkirja andmine oli tema silmis ainult formaalne akt ning ta jätkas vastupanu, otsides selleks uusi vorme ja astudes kontakti nii ülevenemaalise reaktioonileeri kui ka balti saksa parunite ja saksa imperialistidega raja taga.

Ka olid eesti kodanluse valitsemisorganite — kubermangu komissari, Kubermangu Maanõukogu (Maapäeva) ja Kubermanguvalitsuse — võimupiirid Ajutise Valitsuse «Otsustega Eesti kubermangu administratiivse valitsuse ja kohaliku omavalitsuse ajutise korra kohta» 30. märtsist 1917 niivõrd ebamääraselt fikseeritud, et neid võis igapidi tõlgitseda ja seletada, mida eesti kodanlus rahvale prügi silma ajamiseks ka püüdis teha.

Nende Ajutise Valitsuse «Otsuste» alusel oli kubermangukomissari juurde moodustatud Kubermangu Maanõukogu, kellele aga polnud iseseisvaid võimupiire ette nähtud. «Otsustes» oli öeldud, et kubermangukomissari ja Ajutise Kubermangu Maanõukogu ühisesse kompetentsi kuulub kubermangu omavalitsuse asjaajamine, administ-

⁴ ORRKA (= Oktoobrirevolutsiooni ja Sotsialistliku Ülesehitustöö Ajaloo Riiklik Keskarchiiv), f. R-1239, nim. 1, s.-ü. 8, l. 1—6.

⁵ ORRKA. f. R-1290, nim. 1, s.-ü. 5, l. 2.

⁶ «Eesti Sõjamees» 2. nov. 1917.

ratiivala ja majanduse juhatamine, kohalike maksude määramine ja jaotamine ning mitmesugused muud ülesanded seoses kubermangu valitsemisega.⁷

Kubermangu Maanõukogu võimupiiride kohta oli eraldi öeldud ainult seda, et ta «asub kubermangu komissari juures». Seega polnud tal ilma komissarita mingisugust võimu. Komissar võis Maanõukogu seisukohti arvestada, kui ta tahtis, kuid võis ka need arvesse võtmata jätta. Uhesõnaga: Kubermangu Maanõukogu oli nõuandvaks organiks komissari juures.

Selleks aga, et kõnesoleva organi tähtsust rahva silmis tõsta, püüdsid eesti kodanlikud tegelased oma «maanõukogu» ümbritseda rahvaesinduse aupaistega. Üks kodanlik autor kirjutab: «Meie esindajad... tahtsid Maanõukoguga luua midagi algelise parlamendi taolist, kus valitsuse komissar pidi olema vaid seadusliku korra üldiseks valvajakaks.»⁸ Et alla kriipsutada, nagu oleksid Kubermangu Maanõukogul Eesti valitsemise küsimuses suured võimupiirid ja nagu asendaks ta senist laialdaste õigustega balti saksa rüütelkonna Landtagi (Maapäeva), hakkas eesti kodanlus ka oma Kubermangu Maanõukogu «Maapäevaks» nimetama.⁹

Ka kubermangukomissari ametisse määramise ja tema võimupiiride küsimuses oli küllalt palju selgusetust ja ebamäärasust. I. Poska määrati Ajutise Valitsuse poolt kubermangukomissariks 5. märtsil 1917. Enne seda oli ta Tallinna linnapea kohal.¹⁰ Nagu tsaariajal kogu võimutäius Eestimaa kubermangus oli kuulunud tsaari poolt määratavale kubernerile, nii kuulus see nüüd Ajutise Valitsuse kubermangukomissarile. Ainult sõna «kuberner» oli asendatud «komissariga». Kubermangukomissar ei olnud oma tegevuses seotud ei rahvaesindusega ega mõne muu kohapealse võimuorganiga.¹¹

Eesti kodanluse liidrid olid täielikult nõus sellega, et Ajutine Valitsus määrab kubermangukomissari oma äranägemise järgi, ilma et rahvaesindusorganitel oleks õigus vastu vaielda või komissari poolt antud määrusi tühistada. Nad kartsid, et vastasel korral võib komissari määramine minna Tallinna Nõukogu kätte või vähemalt Nõukogu saab õiguse määramisel kaasa rääkida.

Kuid töörahvas ja tema esindajad ei olnud sellega sugugi päri, et komissar määratakse ainult Ajutise Valitsuse poolt, vaid nõudsid kaasarääkimise õigust. Lõuna-Eesti maatööliste ja kehtalurahva esindajate koosolekul Tartus mai algupäevil vastu võetud resolutsioonis näiteks öeldakse, et «omavalitsuse seaduses pole sõnagi sellest, kes määrab kubermangu komissari», ning pöördatakse nõukogude ja Ajutise Valitsuse poole ettepanekuga, et seadus elanikkonna laiade kihtide huvides ümber töötataks.¹²

Peale Kubermangu Maanõukogu moodustati maakondlikud maanõukogud. Nii üks kui teised võisid asutada alalisi täidesaatvaid organeid. Ühe niisugusena moodustati Kubermangu Maavalitsus, kes täitis endise tsaariaegse kubermanguvalitsuse ülesandeid.

Kubermangu Maanõukogu võimupiirid olenesid komissari tahtest ja seisukohtadest, pealegi oli ta valitud ebademokraatlikult. Linnades polnud valimised ühetaolised: väikelinna ühe kodaniku hääl kaalus niisama palju, kui suure linna 5—10 kodaniku oma. Maal olid valimised kolmeastmelised. Valija pidi olema valla piirides elanud vähemalt aasta ja olema vähemalt 21 aastat vana, kuigi peaaegu kõik demokraatlikud parteid nõudsid valimisõigust ka 20-aastastele kodanikele. Töörahva organisatsioonid (Kreenholmi Manufaktuuri tööliste üldkoosolek, Tartu rätsepate koosolek, Lutheri

⁷ Eesti vabadussõda, I. Tallinn, 1937, lk. 517—518. Lisa 1. Vene Ajutise Valitsuse poolt antud Eestimaa autonoomia seadus. (1917. a. ametlik tõlge vene keelest.)

⁸ Sealsamas, lk. 28.

⁹ Vt. A. Piip, Tormine aasta. Tartu, 1934, lk. 56.

¹⁰ ORRKA, f. R-1393, nim. 1, s. ü. 5, l. 5.

¹¹ P. Vihailem, Eesti kodanlus imperialistide teenistuses. Tallinn, 1960, lk. 25.

¹² «Töö Lipp» 6. mail 1917.

vabriku tööliste üldkoosolek ja paljud teised) avaldasid valju protesti kodanluse poolt sepiõiguse «omavalitsuse seaduse» vastu.¹³

Selline Kubermangu Maanõukogu, kellel ei olnud oma õigusi ja kes ei olnud demokraatlikult valitud, vastas kõigiti eesti kodanluse klassihuvidele. Oleks ta olnud iseseisev, Ajutise Valitsuse komissarist sõltumatu otsustamisõigusega demokraatlik rahvaesindus, siis oleks ta võinud otsuseid teha töörahva huvides ja kodanluse huvide vastu. Bolševistlikud Maanõukogu liikmed tegid korduvalt ettepanekuid see asutus ümber valida, kuid kodanluse esindajad ja väikekodanlikud sotsialistid hääletasid need ettepanekud maha.

Uuel, proletaarsel riigivõimul ei olnud sellist ebademokraatlikku nõuandvat organit vaja. Sellepärast otsustas Eesti Töörahva ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee 12. novembril ebademokraatlikult valitud Kubermangu Maanõukogu laialisaadetuks tunnistada. Ühtlasi otsustas Täitevkomitee alustada ettevalmistusi Eesti Asutava Kogu kokkukutsumiseks. Valimised määrati 21. ja 22. jaanuarile 1918. Kokkukutsutav Asutav Kogu pidi välja töötama Eesti ühiskondliku korra projekti (või projektid, kui Asutava Kogu liikmete huigas on selles küsimuses mitu arvamust), mis tuli rahvahääletusele panna mitte hiljem kui kolm kuud pärast seda, kui sõjavägede demobiliseerimine on lõpule viidud.¹⁴ Kubermangu Maavalitsus jäeti alles kuni Eesti Asutava Kogu kokkutulekuni.

Kuid Kubermangu Maanõukogu ei täitnud Täitevkomitee otsust ja tuli 15. novembril omavoliliselt Tallinnas Toompeal kokku. Ta teatas, et ta nõukogude võimu ei tunnusta ja kuulutas end kõrgema võimu kandjaks Eestis, kelle määruste ja korralduste järgi kõikidel tuleb käia, kes Eestis elavad.

Enne seda kontrrevolutsioonilist väljaastumist korraldasid kodanlikud tegelased ja nendega koos väikekodanlikud sotsialistid põrandaaluseid nõupidamisi, kus otsiti võimalusi, kuidas leida kontakti vene, ukraina jt. kontrrevolutsionääridega ning välismaiste imperialistidega. Neil nõupidamistel räägiti juba avalikult revolutsioonilisest Venemaast lahkulöömisest.

Esialgul katseti 15. novembri kokkutulekut kasutada avaliku kontrrevolutsiooni katsena. Selleks otsiti sõjaväelist kaitset Eestis asuvalt ukraina väeosalt, kes oli nõukogudevastaste ukraina natsionalistide mõju all, ja I eesti polgult Haapsalus, kus ohvitserkond ja osa soldateid toetas kodanlust. «Sõjaväelise kaitse» küsimus aga langes ära, sest see «kaitse» oli väga nigel. Tallinnas asuvale eesti polgule ei saanud enam loota, sest seal oli «lagunemine», s. o. revolutsiooniline liikumine, õige kaugele arenenud. Tallinna Eesti Soldatite Nõukogu üldkoosolek, kus polgu juhtkonna ettepanekul Kubermangu Maanõukogu küsimust arutati, nõudis, et «Maapäeva» koosseisu tuleb täiendada Eesti sõjaväelaste ja töörahva nõukogude esindajatega, mis aga ei olnud kodanlusele vastuvõetav.¹⁵ Kodanlikud propagandistid Tallinna eesti polgu komitee kapten Jaan Maide ja Mihkel Lüll pingutasid kõigest jõust, et kodanluse mõju levitada, kuid sõdurid kaldusid üha rohkem vasakule. Ei õigustanud end ka lootused kodanlikule «omakaitsele», sest 11. novembril aeti see Tallinnas laiali. Mõned kodanlikud tegelased püüdsid majade kaupa organiseerida kodanluse salajasi «kaitsesalku», kes «võtaksid endale järelevalve kohustused, et vargad ei saaks sisse tungida»; lisaks sellele lubati elanikele kohe teatada «igasugusest lähenevast hädaohest».¹⁶ Kuid kõik sellised katsed paljastati. Nii tuli «Maapäeval» kokku tulla ilma sõjaväelise kaitseta ning otsese mässu alustamisest ei saanud enam juttugi olla.

Kubermangu Maanõukogu kontrrevolutsioonilisele nõupidamisele olid tulnud kõik Eesti kodanlikud ja väikekodanlikud parteid, puudusid ainult bolševikud. Kui esitati resolutsioon, et «Maapäev» tunnistab end ainsaks kõrgema võimu kandjaks, juhtis üks kokkutulnuist tähelepanu sellele, et «Maapäeval» pole võimuesinduslikke õigusi. Selle kohta arvas «demokraatliku erakonna» liider J. Tõnisson, et «nüüdses olukor-

¹³ «Kiir» 10., 22., 24. ja 25. apr. 1917.

¹⁴ «Eestimaa Kubermangu Teataja» erilisa 13. nov. 1917.

¹⁵ E. Laaman, Eesti iseseisvuse sünn. Tartu, 1936, lk. 170—171.

¹⁶ «Eesti Sõjamees» 15. nov. 1917.

ras, kus maa seaduslik võim maal puudub, on Maapäev oma südametunnistuse järgi kohustatud ka seadusetähe peale vaatamata kõike võimu Eestimaal enda kätte võtma».¹⁷ Nii algas Eesti kodanlus isegi omaenda seaduste rikkumist ja neist möödahiilimist juba 15. novembril 1917, s. o. päeval, mida mõned kodanlikud «teoreetikud» kodanliku Eesti riigi sünnipäevaks peavad. «Maapäev» kuulutas omakorda välja Eesti Asutava Kogu valimised, mida nõukogude võim oli juba mõni päev varem teinud.

Niisugust kodanluse omavolitsemist töörahva riigis ei saanud Tallinna töölised rahulikult pealt vaadata. Dvigatelis, Bekkeris, Vene-Balti tehastes ja mujal toimusid miitingud, kus võeti vastu resolutsioonid «Maapäeva» laialisaatmise kohta. Töölised kogunesid nõukogude võimu toetavate loosungite ja punaste lippude all revolutsioonilisi laule lauldes Toompeale ja kihutasid selle mustasajaliste pesa laiali.

Eesti kodanlikud «maanõunikud» ei saanud poolt tundigi koos olla, kuid juba sellegi lühikese aja kestel ei unustanud nad toetamast ülevenemaalist kontrrevolutsiooni. Nii saadeti telegramm Nõukogude valitsuse vastu avalikku mässi tõstnud Ukraina Keskraada peasekretariaadile, milles teda tervitati «kõrgema võimu» enda kätte võtmise puhul.

«Maapäeva» laialiajamisest jutustab Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee liige J. Käspert järgmist: «Me oleksime võinud selle Maapäeva kerge vaevaga laiali saata sõjaväe abil, kuid arvasime, et see on neile liiga suur au. Seltsimees Viktor Kingissepa ettepanekul otsustasime, et kõige otstarbekohasem on, kui Tallinna tööliste-mass ise selle Maapäeva laiali ajab. See hüüdsõna leidis vabrikutes kohe vastuvõtmist. Maapäeva kokkutulek oli määratud kella 5-ks, töölised lõpetasid aga töö juba kell 4 ja ilmusid rongkäigus Toompeale.»¹⁸

Tartu Sõja-revolutsioonikomitee liige A. Jea, kes sel ajal Tallinnas viibis, jutustab, et Tallinna vabrikute, tehaste ja sõjaväe esindajate koosolekul, mis toimus Tööliste Majas, tehti temale ja H. Uripeale ülesandeks eesti väeosade kasarmutesse minna ja polgud pärast lõunat poole viieks Toompea lossi väljakule tuua. A. Jea oli sõjaväelane ja tal oli eesti poikude soldatite hulgas laialdane tutvus ning poolehoid. Järgmisel päeval käisid Uripea ja Jea läbi kõik kasarmud, kus olid eesti soldatid, ja pidasid ära 12 koosolekut, kus selgitasid «Maapäeva» töörahvavaenulikkust tegevust. Kõigil neil koosolekutel võeti vastu nende poolt esitatud resolutsioon, milles nõuti kontrrevolutsioonilise «Maapäeva» viivitamatut laialiajamist, kuna võim Eestis on tööliste, soldatite ja talupoegade nõukogude käes. Valgekaartlastest ohvitseri, kes püüdis koosolekuid takistada, ei lastud rääkidagi. Soldatid lubasid tingimata minna õhtul «Maapäeva» laiali ajama.

Mitmeelt poolt linnajagudest liikusid tööliste hulgad Toompea poole revolutsiooniliste laulude, punaste lippude ning «Maapäeva»-vastaste loosungitega. Kella poole viie ajal jõudsid Toompea lossi väljakule eesti soldatite korralikud roodud ja Tallinna töölised kõikidest vabrikutest ja tehastest. Toompea lossi esine oli inimesi puupüsti täis. Kõnedega esinesid V. Kingissepp, J. Sihver, H. Uripea jt. Tallinnas asuva eesti polgu ja Tartu eesti tagavarapataljoni nimel esines A. Jea. Rahvas nõudis, et eba-rahvasindajad jalamaid laiali läheksid. Tee tehti lahti ja härrad Vilms, Tõnisson, Päts, Teemant ja ühes nendega ka Martna, Ast jne. lasksid tööliste ja soldatite pilgete saatel kodu poole jalga.¹⁹

See Eesti tööliste ja soldatite üksmeelne demonstratsioon näitas Tallinna tööliste revolutsioonilist meeleolu ja kindlat otsust teha jäädavalt lõpp kodanluse võimule. Kogu Eesti töörahvas kiitis selle Tallinna tööliste sammu heaks.

Kodanlikud tegelased ise kirjutavad sellest «Maapäeva» laialiajamisest järgmiselt: «Sõja-revolutsioonikomitee esimees V. Kingissepp... oli tahtnud Maapäeva laialisaatmisest teha revolutsioonilise «journé» Suure Prantsuse revolutsiooni stiilis. Maapäeva laialisaatmine sõjalise jõu abil paistis talle liiga proosaline olevat. Ta

¹⁷ E. L a a m a n, Eesti iseseisvuse süünd, lk. 178.

¹⁸ EKPA (= Eestimaa Kommunistliku Partei Arhiiv), f. 27, nim. 27-1, s.-ü. 504, l. 3.

¹⁹ «Edasi» 22. nov. 1933.

käsutas Toompea lossi ette kokku kogu Tallinna enamliku tööliskonna, küttis selle kihutuskõnedega üles ja tahtis lavastada «rahvakohut» «vastirevolutsiooniliste» maapäevaasaadikute üle. Kuid mürav mass läks tema libretost üle, hakkas maapäevaasaadikuid, keda kätte sai, peksma, tahtis neid mahalaskmisele viia ja jagas hoope Kingissepale endalegi, kui see vahele segas.»²⁰

Selles tiraadis on niipalju tõtt, et demonstrantide meeleolu oli väga ärev ja et mõni «maanõunik» sai tõepoolest peksta, ka V. Kingissepp, keda hämaras ei tuntud, sai kannatada. V. Kingissepp ise kirjutab sellest:

«Meeleavaldus, mis Tallinna töölised eile Maapäeva vastu toime panid, lõppes — peksmisega. Nähes, et rahvahulk on ärevuses ja kartes, et see ärevus võib igasuguste vaheleühüete teel ja kasvava pimeduse tõttu veelgi tõusta, panin ma koosolijatele ette: tee lahti teha ja härrad Vilms, Tõnisson, Teemant välja lasta. Töölised tegid tee lahti ja vabaks.

Mina läksin ühes härrade Teemanti, Vilmsi ja Tõnissoniga, et neid rahva hulgast läbi viia. Kui meie läbi tööliste ridade kiriku nurgani olime jõudnud... algas rüseelemine ja löömine. Peksa sai niihästi Teemant, Vilms, Tõnisson kui ka mina ja parteiseltsimees soldat Dorošenko... Mitte see ei ole tähtis, et mina ja sm. Dorošenko hoope saime, tähtis on see, et nemad — Teemant, Vilms, ja Tõnisson — hoope said. Sest mõned poliitikud leiavad vististi otstarbekohase olevat seda poliitilise trumbina kasutada niihästi enamlaste kui Nõukogude valitsuse vastu...»

«Üldse oli koosolijate meeleolu väga vaenulik kodanlaste vastu,» ütleb V. Kingissepp oma kirjutise lõpul.²¹

Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee otsuse puhul Kubermangu Maanõukogu laiali saata, tõstis kodanlus ja tema ajakirjandus valju kisa: see olevat vägivald, üksikute isikute ettekirjutus jne.

«Tööline» kirjutas sel puhul, et «8 kuud oli meil Ajutine Valitsus, keda eesti kodanlased toetasid, aga kogu selle aja jooksul ei saanud eesti rahvas ei rahvuslikku enesemääramise õigust ega ka õigust Asutavat Kogu kokku kutsuda. Kuude kaupa istus meie «Maapäev» koos, ilma et ta oleks võtnud oma päevakorda uue, rahvusliku esinduse, veel vähem Asutava Kogu kokkukutsumise küsimust.

Nüüd, kus Nõukogude valitsus üle kogu Venemaa riigi üksikutele rahvastele on enesemääramise õiguse andnud, tahab senine ebademokraatlik «Maapäev» endale õigust jätta Asutavat Kogu kokku kutsuda. See on otse lapsik järjekindluse puudumine. Ühelt poolt tunnustatakse «enamlaste valitsust» sellega maksvaks, et tema poolt väljakuulutatud rahvaste enesemääramise seadus vastu võetakse ja tahetakse seda hakata teostama. Teiselt poolt aga ei taheta Nõukogude valitsust maksvaks tunnistada ja räägitakse «üksikute isikute» ettekirjutusest.

Kellel on siis õigus ja kohus Eesti Asutavat Kogu kokku kutsuda, kas revolutsioonilisel tööliste ja talupoegade valitsusel, kes selle Asutava Kogu õiguse oma revolutsioonis kodanluselt kätte võitis, või neil kodanlastel, kelle esindajad Eesti rahvusluse kägistajate — Poska ja Ko käe all olid ebademokraatlikult kokku kutsutud? Ükski rahvameelselt mõtleja ei kahtle vastuse juures, niisama nagu revolutsiooniline proletariaat ei kahelnud «Maapäeva» laialisaatmise juures. Ainult vabaduse ja õiguse kättevõitjatel on õigus rahvast oma õiguste teostamisele kutsuda. Ja seda teeb Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee.»²²

Ka eesti menševike häälekandja «Sotsialdemokrat» valas pisaraid «Maapäeva» laialiajamise ja seile pärast, et demonstratsioonile tulnud töölised olevat kodanluse juhte lõõnud.

«Me näeme,» kirjutas «Tööline» sel puhul, «kuidas «sotsialistid» oskavad süüdistada ainult töölisi, kuid nad ei oska ütelda ainustki sõna provokatsiooni kohta, millega kodanlus selle vägivalla esile kutsus.»²³

²⁰ E. L a a m a n, Eesti iseseisvuse sünd, lk. 171.

²¹ «Tööline» 16. nov. 1917.

²² Sealsamas.

²³ «Tööline» 18. nov. 1917.

Krulli vabriku tööliste saadik kirjutas seoses sellega «Töölises»:

«Meie, s. o. tööliste saadikud, ei tarvitanud «valges saalis» ühegi isiku kallal vägivaldat, ehk meid küll selleks kõigi abinõudega püüti üles ärritada. Nii söimati meid taskuvarasteks ja majaroojastajateks. Tõnisson sundis meid eht parunliku tooniga mütse maha võtma. Samal ajal uitas keskkooi õpilasi ja mitmesuguseid teisi isandaid julgesti saalis ringi, mütsid peas.»²⁴

Tallinna eesti polgu soldatid kiitsid salajasel hääletusel heaks resolutsiooni, milles kinnitatakse, et Tallinna eesti polk otsustab tööliste ja talurahva valitsust igapidi toetada ja selleks otstarbeks kõiges revolutsiooniliste sõjavägede, tööliste ja talupoegadega ühineda, et tõiseid rahva nõudmisi elus läbi viia. «Protesteerime Eesti Maanõukogu omavolilise ja provokatsioonilise kokkutuleku ja mõne maanõuniku häbematute sõnade vastu, mis pärastpoole lubamata nähtusi ellu kutsusid,» öeldakse selles resolutsioonis.²⁵

Balti puuvillavabriku töölisel arutasid oma üldkoosolekul eesti kodanluse provokatsioonilist katset nõukogude võimu mitte tunnustada. Nad rõhutasid vastavas resolutsioonis, et eesti rahvas on sajandeid sakslaste ja teiste suurrahvaste ülevõimu all ärganud ja nüüd ta ei luba eesti kodanlusel, kes tsaari ja vene kodanlusega on kokkuleppe poliitikat ajanud, enda üle irvitada.²⁶

Eestimaa Ametiühingute Kesknõukogu avaldas oma seisukoha Kubermangu Maanõukogu laialiajamise kohta 30. novembril toimunud üldkoosolekul. «Maapäeva laialisaatmine,» öeldakse Kesknõukogu resolutsioonis, «on samasugune revolutsioonilise rahva õigus, nagu Nikolai Romanovi troonilt kukutaminegi. Pärast Veebruarirevolutsiooni püüdis kodanlus endale võimu rahva üle kindlustada. Eesti kodanluse ninamehed ruttasid salamahti endale peremehe seisukohta kindlustama ja läkitasid oma nupumehi uute inimeste juurde «rahva nimel» rääkima ja Maanõukogu jaoks kolmejärgulist valimisõigust manguma.

Sarnase äraandliku sahkerdamise ministrite kõogiuste kaudu on meie kodanluse ninamehed Balti parunite käest kui kõrgema poliitika tarkuse pähe õppinud. Nad on Balti parunite väarikad kaaslased võitluses proletariaadi vastu.

Eesti kodanlus teeb protestikisa «Maapäeva» laialisaatmise pärast. Kui 1905. a. Tartus kodanlik «omakaitse» Jaan Tõnissoniga eesotsas organiseeritud peksmisi toime pani, siis ei protesteerinud nad sugugi, sest siis härrad peksid töölisi kumminuutidega ja raudkeppidega ning haavasid mitut inimest revolvrast.

Seepärast on «Maapäeva» laialisaatmine ühtlasi kodanluse tagurliku sahkerdamispoliitika hukkamõistmine.»²⁷

Oma 12. novembri otsuses Kubermangu Maanõukogu laialisaatmise kohta oli Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee jätnud Kubermangu Maavalitsuse likvideerimata ning teinud talle ülesandeks jooksva asjaajamise. Seadusvastaselt kokkutulnud Kubermangu Maanõukogu aga kutsus oma asutusi üles Nõukogude valitsust ja tema seadusi mitte tunnustama. Maavalitsusele kui Maanõukogu täidesaatvaie asutusele tehti sellega ülesandeks tööraha revolutsioonile eesti kodanluse ja mõisnike huvides vastu töötada. Seepärast otsustas Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee 19. novembril Kubermangu Maavalitsuse liikmete volitused lõpenuks tunnustada ja tema asjaajamine Täitevkomitee kätte üle võtta. Selle otsuse põhjal tegid Täitevkomitee esindajad J. Anvelt, E. Meister ja V. Kingissepp 20. novembril Maavalitsuse esimehele K. Pätsile ettepaneku asjaajamine Täitevkomiteele üle anda. K. Päts keeldus ja teatas, et alistub ainult jõule.²⁸

Eesti sõjaväelaste väikekodanlikult meelestatud häälekandja «Eesti Sõjamees» kirjutas Kubermangu Maavalitsuse ülevõtmise kohta, et «20. novembril kell 12 tuli

²⁴ «Tööline» 24. nov. 1917.

²⁵ «Eesti Teataja» 28. nov. 1917.

²⁶ «Tööline» 18. nov. 1917.

²⁷ «Eesti Teataja» 5. det. 1917.

²⁸ «Tööline» 20. nov. 1917.

J. Anvelt V. Kingissepa ja E. Meisteri saatel Maavalitsuse administratiivosakonda ja nõudis esimehe K. Pätsi jutule. Nad juhatati esimehe kabinetti. Seal ütles Anvelt, et on otsustatud Maavalitsus laiali saata ja küsis, kas esimees end selle otsuse alla painutab. Kui Maavalitsuse esimees ütles, et ta jätab selle otsuse tähele panemata, ütles Anvelt, et ta on niisugusel korral sunnitud tarvitusele võtma teistsuguseid abinõusid.

Nad lahkusid Maavalitsuse ruumidest.

Läks umbes pool tundi mööda, kui J. Anvelt tagasi tuli. Sel korral olid tal püssimehed kaasas. Sõjariistus isikud ei olnud mitte soldatid ja madrused, vaid punakaardiväelased.

«Kas Te nüüd ka endid laialisatmise otsuse alla ei painuta?» küsis J. Anvelt.

«Nüüd on teine asi,» vastas Maavalitsuse esimees.²⁹

Edasi kirjutab ajaleht, et Maavalitsuse esimees toodi tööliste-punakaartlaste vahel oma kabinetist välja, viidi läbi administratiivosakonna ruumide ja lasti ees- toas vabaks. Selle peale läks Anvelt osakondadesse.³⁰

Pärast Maavalitsuse ülevõtmist algas teenistujate koosolek, kuhu oli tulnud härrasmehi ka kohalikust kodanlikust ukraina seltsist, kes nimetasid endid «väikerahvaste» esindajaiks. Need ja eesti oma härrasesindajad agiteerisid ägedalt, et Maavalitsuse ametnikud ja teenistujad töötakistust alustaksid. Maanõunike lelle- ja tädi- pojad muidugi tööle ei jäänud, kuid teised kõhklesid. Esialgu otsustati 21. novembril tööle tulla ja kui siis Täitevkomitee poolt tööjuhatajad ilmuvad, hakatakse küsimust uuesti arutama. Kuid Täitevkomitee ei saanud niisuguse pooliku seisukohaga leppida, vaid otsustas, et kõik teenistujad, kes 22. novembril kell 12 allkirja ei anna, et nad on valmis edasi töötama ka siis, kui neil tuleb mitte kodanluse, vaid töörahva esin- duse juhtimisel töötada, loetakse teenistusest vallandatuks.³¹

Kui kodanliku Maavalitsuse tegevus lõpetati, tuli ilmsiks, et tema osakondades puudus osa raamatuid, kirjavahetust ja muud asjaajamiseks vajalikku. Mõned osakon- nad olid nii laastatud, et töö otsene jätkamine oli lausa võimatu. Eriti paljaks oli tehtud rahandusosakond. Selles ei avastatud mitte ühtegi täiskirjutatud lehekest, ei mingit märgatavat jälge, et seal kunagi oleks töötatud. «Maavalitsuse kassa,» teatab J. Käspert, «oli neil nii ilusasti tühjaks tehtud, et meie sealt raha vist paarkümmend kopik- kat leidsime.»³² «See tähendab,» kirjutab V. Kingissepp «Töölises», «et Pätsi Maa- valitsus ja tema käsikud juba algusest peale rahaasjandust olid õigesti hinnanud. Kui Päts 7. detsembri hommikul punakaardiväelaste poolt Toompea lossi toodi, sele- tas ta õige vagusalt, et tema ei ole kuidagi vastutav selle eest, mis «teised» on korda saatnud. Ja nad spekullevivad, et enamlaste valitsus tühja kassa üle komistab. Kuid kodanlusele ei tohiks mingit põhjust arvamiseks olla, et Nõukogude valitsus tühja laeka otsa komistab, kui ta — kõhuka eesti kodanluse üle ei komista. Tööliste, maatameeste ja väikemaapidajate ühine väerinne lööb maksumaksjate kauka Eestis lahti.»³³

Eesti Töörahva ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee otsustas K. Pätsi töö- rahva valitsuse korralduste saboteerimise pärast Eestimaa Revolutsioonilise Tribunali alla anda. Arreteerimise motiivid esitasid J. Käspert ja E. Meister.³⁴

Ka Eestimaa Ametiühingute Kesknõukogu mõistis endise Kubermangu Maavalit- suse teenistujate streigi täielikult hukka. Tema otsuses öeldakse, et Maavalitsuse tee- nistujate streik ja boikott sünnib ainult kodanluse huvides. Kesknõukogu kutsub Maavalitsuse teenistujaid üles viivitamatult saboteerimist lõpetama ja kõiki ameti-

²⁹ Sealsamas.

³⁰ «Eesti Sõjamees» 22. nov. 1917.

³¹ «Tööline» 20. nov. 1917.

³² EKPA, f. 27, nim. 27-1, s.-ü. 504, l. 3.

³³ «Tööline» 9. det. 1917.

³⁴ ORRKA, f. R-1295, nim. 1, toim. 15, l. 1.

ühingute liikmeid toetama revolutsioonilist rahvast tema võtluses kodanluse ülevõimu vastu ning igapidi töörahva võimule kaasa aitama.³⁵

J. Anvelt ja J. Käspert saatsid hiljem Eestimaa Revolutsioonilisele Tribunalile täiendava kirja, milles nad tegid teatavaks, et härra K. Päts seni midagi ei ole teinud Maavalitsuses puuduvate raamatute tagasitoomiseks, ja panid tribunalile ette teda Täitevkomitee töö saboteerimise eest täiendavalt vastutusele võtta.

Härra Päts pani väga pahaks, kui teda arreteerima mindi ja avaldas protesti korteri- ja isikupuutumaste rikkumise pärast. «Ei ole kellegil tarvis ka minu korteri ukse ees vahti pidada,» ütles ta.³⁶

Sõjalaevastiku arst andis K. Pätsile tõendi, et tal olevat neurasteenia, mis nõuab haiglasse paigutamist, ja seejärel ta sinna ka saadeti. Tribunal mõistis K. Pätsi üheks kuuks aresti, arvestades ka eeluurimisel istunud aega.³⁷ Vanglas ta tegelikult ei saanudki olla.

Mõnest vallast, kus töörahva nõukogusid ei olnud veel jõutud moodustada, saabus endiste «maanõunike» õhutusel proteste «Maapäeva» laialiajamise vastu. Kuid rõhuv enamik valdu kiitis Eesti Töörahva ja Sõjaväelaste Nõukogu sammud heaks.

Eesti kodanluse kõige suuremaks kontrrevolutsiooniliseks vastuaktiooniks seoses tema võimuaparaadi likvideerimisega oli nn. Tartu mäss. Relvastatud väljaastumine, mida eesti kodanlus sepsitses nõukogude võimu vastu Tartus, ei tulnud kohalikele töörahva võimuorganitele ootamatult. Kohe pärast «Maapäeva» laialiajamist hakkasid Tartus «Eesti demokraatliku erakonna» ajalehes «Postimees» ilmuma ässitavad artiklid, mis kutsusid üles nõukogude võimu korraldusi ja dekreete saboteerima ning õhutasid kodusõda. «Postimees» ei täitnud ka Tartu Sõja-revolutsioonikomitee korraldust, millega tal keelati tasuliste kuulutuste avaldamine.³⁸ Mõni päev ilmuski «Postimees» ilma kuulutusteta, kuid hakkas neid siis 18. novembril uuesti avaldama, väites, et Eestis olevat kõrgeimaks võimuks «Maapäev», kuid viimane polevat tasulisi kuulutusi ära keelanud.

See oli vastuhakkamise signaaliks, mida märkasid ka Tartu parteiorganisatsioon ja Täitevkomitee. Juba nädalapäevad varem oli neile saabunud andmeid eesti kodanluse liidrite kavatsuse kohta toetada Kubermangu Maanõukogu «kõrgemaks võimuks» kuulutamist sõjaväelise jõuga. Sellega taheti näidata, et sel «kõrgemal võimul» on ka oma reaalne jõud. Kodanlus kavatses selleks korraldada pühapäeval, 19. novembril relvastatud demonstratsiooni Tartus või Haapsalus, kus arvas asuvat ustavaid sõjaväeosasid. Tartus peeti niisuguseks eesti tagavarapolku, keda puhuti nimetati ka pataljoni, Haapsalus 1. eesti polku. Eesti kodanluse tuusad lootsid kohapeal võimu haarata ja alustada kontrrevolutsiooni, nagu seda tegid Dutov Uraalis, Petljura Ukrainas ja Kaledin Doni ääres. Eesti oli kontrrevolutsiooni alustamiseks eriti soodus, kuna saksa okupandid asusid vahetus läheduses ja ootasid «appiruttamise» võimalusi.

17. ja 18. novembril toimusid mässukatse otsesed ettevalmistused. Kohaliku kodanluse abistamiseks saabus Haapsalust kohale 1. eesti polgu ülem polkovnik A. Tõnisson salkkonna tagurlike ohvitseridega, kes alustasid kohe ägedat nõukogudevastast kampaaniat tagavarapataljonis. Siin võtsid neid vastu kodanluse ninamehed K. Hindrey, J. Juhtund jt., kelle «šefluse» all pataljon juba mõnda aega oli olnud.

Kodanlust organiseerivaks keskuseks Tartus oli ajaleht «Postimees» ja tema juht Jaan Tõnisson. Sealt saadeti kasarmutesse agitaatoreid, kes eesti soldateid väljaastumisele ässitasid.

³⁵ «Eesti Teataja» 5. dets. 1917.

³⁶ ORRKA, f. R-1295, nim. 1, toim. 15, l. 2 ja pöördel.

³⁷ Sealsamas, l. 5 ja 18.

³⁸ Nõukogude valitsuse dekreet, millega ajalehtede tasuliste kuulutuste kohta seati sisse riiklik monopol, avaldati 8. novembril 1917 ja astus samast päevast jõusse ka Eestis. Eesti Töörahva ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee andis hiljem veel täiendavaid korraldusi ning määras ära ajalehed, mis võisid tasulisi kuulutusi avaldada. Tallinnas näiteks oli niisugusteks ajalehtedeks «Eesti Teataja» ja «Известия Ревельского Совета Рабочих и Военских Депутатов».

Polkovnik A. Tõnisson, kes alustas otsest nõukogudevastast agitatsiooni Tartu tagavarapataljonis, arreteeriti 18. novembril kohaliku Sõja-revolutsioonikomitee esimehe A. Vingi poolt. Kuigi ta jälle vabaks lasti, mõjus see vahejuhtum siiski nii-võrd, et kodanlus oli sunnitud oma pühapäeval, 19. novembril kavatsatud väljaastumise edasi lükkama.³⁹

Et eesti kodanlus Tartus rohkemat kavatses kui ainult demonstratsiooni, näitab seegi, et 18.—22. novembrini, kui Tartus mässu sepitseti ja osa I. eesti polgu ohvitseri Tartus viibis, hoiti eesti polku Haapsalus lahinguvalmis. Mitu ööd olid soldatid täies mundris, et «venelaste pealetungi» tagasi lüüa. Peale selle räägiti, et Rootsi tulevat «meie vägesid aitama, kui siin võitlus venelastega lahti läheks». Rootsi all mõeldi muidugi saksa okupante.⁴⁰

Kui 20. novembri hommikul oli ilmumas «Postimehe» järjekordne number, nõudis Tartu Täitevkomitee, kel oli teateid kavatsuse kohta avaldada lehes kontrrevolutsioonilist üleskutset, et trükkimisega oodataks kuni leht on kontrollitud. «Postimehe» ärijuht seda nõudmist ei täitnud, vaid alustas kohe trükkimist. Täitevkomitee saatis korra jaluleseadmiseks trükikotta punakaartlasi. Kuid varsti ilmus sinna ka salkkond tagavarapataljoni õppekomando soldateid ohvitseri juhtimisel. Kuna nende jõud oli suurem, said nad trükikojaga enda valdusse. Kuid tõnissonlaste võidutsemine ei kestnud kaua. Peagi saabus Täitevkomitee korraldusel trükikotta suurem punakaartlaste salk ja rood revolutsiooniliselt meelestatud läti soldateid. Õppekomando mässu-mehed ei osutanud neile vastupanu ja taganesid trükikojast välja. «Postimehe» trükkimine pandi seisma, arreteeriti ärijuht, trükikojaga juhataja mustsadalane Onny ja üks toimetuse liige. Väljas peeti kinni ka mässu organiseerija J. Tõnisson.

Arreteeritud viidi kohaliku miilitsa staapi, kust nad aga varsti polkovnik A. Tõnissoni salga poolt vabastati.⁴¹

20. novembri õhtul toimus Tartu Linnavolikogu koosolek. Ja kuna seal oli kodanlikel ja väikekodanlikel parteidel enamus, võeti hääletenamusega vastu mässumeelne resolutsioon, milles «ülemaks võimuks» Eestimaal tunnistati «Maapäev». ⁴²

Õöl vastu 21. novembrit toimus Tartus Tööliste, Soldatite ja Maatameeste Saadikute Nõukogu Täitevkomitee koosolek, kus arutati tekkinud olukorda. Täitevkomitee liikmeil oli kindlaist allikaist tõendeid, et kodanluse mustad jõud kavatses järgneval päeval nõukogude võimu vastu kontrrevolutsioonilise meeleavalduse korraldada, mille eesmärgiks on verevalamist ja kodusõda esile kutsuda. Komitee otsustas kõik abinõud tarvitusele võtta, et kodusõja algatajate katset juba alguses nurja ajada, ja kutsus kõiki Tartu kodanikke, eriti eesti töörahvast, üles, et nad mustsadalaste rahutusekõlvamise ja kodusõja provotseerimise plaanide teostamisele omaid poolt kaasa ei aitaks. Samal ajal, 21. novembril kell 1 öösel, kuulutas Täitevkomitee välja sõjaseisukorra. Ta deklareeris oma otsuses, et töörahva võim on «armuheitmatu nende isikute vastu, kes rahvuslikku vihavaenu ja kodusõda provotseerivad». ⁴³ Ühtlasi astuti energilisi samme kodanluse kontrrevolutsioonilise väljaastumise kiireks likvideerimiseks. Kaks kodanlikku ajalehte «Rižski Vestnik» ja «Postimees», kes rahvast kodusõjale ässitasid ning püüdsid tekitada vaenu Rahvakomissaride Nõukogu ja kohaliku nõukogude võimu vastu, otsustati sulgeda ja nende varandus töörahva ajalehetele «Molot» ja «Edasi» üle anda. ⁴⁴

21. novembri varahommikul ilmus «Postimees», kuid korjati ära, pealegi sisaldas ta

³⁹ Kodanluse mässu ettevalmistamisest Tartus räägib V. Kingissepp oma aruandes Tallinna Nõukogu koosolekul 24. novembril 1917: «Relvastatud demonstratsioon Tartus määrati pühapäevale. Polkovnik Tõnisson arreteeriti, mille tõttu demonstratsioon toimus teisipäeval. Suurt abi ekstsesside ärahoidmiseks osutasid läti kütid.» (ORRKA, f. R-1216, nim. 1, s.-ü. 4, l. 184 pöördel.)

⁴⁰ «Tööline» 25. nov. 1917.

⁴¹ «Eesti Sõjamees» 25. nov. 1917.

⁴² Sealsamas.

⁴³ «Edasi» 21. nov. 1917. «Edasi» hakkas ilmuma 20., «Molot» — 12. novembril 1917.

⁴⁴ «Edasi» 24. nov. 1917.

nõukogude võimule vaenulikke ja vastuhakkamisele kutsuvaid artikleid ja üleskutseid. Veidi hiljem arreteeriti toimetaja J. Tõnisson ja viidi kohaliku miilitsa staapi, mille ette paigutati soomusauto, et teised vandeseltslased ei saaks teda vabastada, nagu see juhtus eelmisel päeval. Hommikul vara võeti kinni ka polkovnik A. Tõnisson.⁴⁵ Seega olid mässumeeste juhid isoleeritud.

Nagu juba märkisime, lootis Tartu kodanlik kildkond endale tuge kõigepealt kohalikult tagavarapataljonilt, kus «eesti asja kasuks» agitatsiooni tegid nii kohalikud kodanlased kui ka Haapsalust tulnud ohvitserid. Kuid väeosas, kellest Eesti Sõjaväelaste Ülemkomitee eesotsas K. Pätsiga ja teised kodanluse liidrid lootsid endale «ihukaitset» luua, oli soldatite poliitiline meeololu ja teadlikkus väga ebamäärane. Pataljon oli järjest kasvanud, kuna sinna saabus eesti kodanlike tegelaste õhutusel iga päev sadade kaupa eesti soldateid vana armee teistest väeosadest.⁴⁶ Kuid samal ajal ei kantud nende varustamise eest hoolt, mille tõttu sõdurid olid halvasti riides ja viletsasti toidetud.⁴⁷ Kodanliku seltskonna poolt eesti väeosade heaks organiseeritud ülemaalistel korjandustel annetatud esemeid aga soldatid ei näinud, kuna need läksid «kõrvale». Soldatite ja ohvitseride vahekord oli halb, väeosas valitses tsariaegne kepidistsipliin.⁴⁸

Tartu eesti tagavarapataljonis tegutses ka bolševike organisatsioon, kuhu kuulusid pataljoni komissar Aleksander Jea, soldatid Andres Vink (Tartu Sõja-revolutsioonikomitee liige), Eduard Otter (läks hiljem tööle Tallinnasse Eestimaa Revolutsioonilisse Tribunali), Tiks jt. Töötas ka bolševikest koosnev kolmeliikmeline kultuurikomisjon (Otter, Riipus ja Pärna), kes korraldas kõnekoosolekuid ja muid poliitilisi üritusi.⁴⁹ Nende organisatsioonide töö oli tagajärjekas, väeosa bolševiseerumisprotsess edenes. Seda tööd aga takistas pataljoni koosseisu alaline vaheldumine.

Bolševik A. Lukin, kes Tartu Täitevkomitee liikmena mõni päev enne kodanluse kavatsetavat demonstratsiooni saadeti kasarmutesse soldatele selgitama kodanluse kontrrevolutsioonilise väljaastumise mõtet ja selle ohtlikke tagajärgi, jutustab, et

⁴⁵ «Eesti Sõjamees» 25. nov. 1917.

⁴⁶ Tagavarapataljoni ametlikuks koosseisuks oli ette nähtud 8 roodu, arvalt 1000 meest (Eesti Vabadussõda, I, lk. 73), kuid novembri algul oli pataljonis umbes 4000 meest, kuu keskel tõusis pataljoni koosseis juba 20 roodule (J. Maide, Ülevaade Eesti vabadussõjast. Tallinn, 1933, lk. 77). Mõningate teiste andmete järgi (A. Jea jt.) oli novembri lõpupoole pataljonis ligi 8000 meest. V. Kingissepa andmeil, mis on kõige tõenäolisemad, oli pataljonis kodanluse mässu ajal umbes 7000 meest. (Eestimaa Sõja-revolutsioonikomitee protokoll 23. novembrist 1917.)

⁴⁷ Kuidas eesti tagavarapolgus elati, sellest annab teatud pildi ajaleht «Eesti Sõjamees» 11. nov. 1917, kus kirjutatakse: «Kaugel linna taga, porist teed mööda üles minnes jõutakse Eesti soldatite kasarmute juurde. Nende üldmulje on väga halb. Hoonetei on klaasid akendes katki. Nende asemel on midagi õlemati moodi ette toipitud, kust valgus küll läbi ei pääse, tuul aga seda hõlpsamini. Mõne roodu ruumis on selle tõttu külm nagu väljaski tänaval. Sees on laudadest lavad nagu vene saunades. Peale selle on ruumis ainult mõni pink istumiseks.

Mehed on siia omal soovil kokku tulnud, aga nende eest hoolitsemine ei kõlba kuskile. On selles see süüdi, et polk on tagavaraline, või Eesti juhatajate eneste hooletus — ei tea, aga lubamatuid korratusi on näha: mehed peavad paljajalu käima — ei anta saapaid. Ka toidu järele üle külma hoovi polgu kõõki tuleb samuti käia paljajalu. Lühikese aja eest ei olnud mõnel soldatil riideidki ümber.

7 roodu peale on 2 katelt. Mõni rood saab pudru, mõni peab ilma jääma. Kohe kasarmumajade taga on jäledasti haisev lahtine virtsakraav. Hobust ei ole. Vett veavad mehed aamiga üle hoovi. Rakendavad ise ennast ette ja tõmbavad nii. Soldatid avaldavad rahulolematust selle üle, et seltskonna poolt tulnud kingituste ja rahade tarvitamise üle puuduvad aruanded.

Tõesti, halva mulje jätab see elu. Kui sõjamehed juba ise valmis on omal maal teenima, seal korda pidama ja kaitsma, siis peab ka nende eest täiel mõõdul hoolt kandma ja mitte lasta olla nii ära unustatud.»

⁴⁸ «Tööline» kirjutab 29. novembril 1917: «Tartu tagavarapataljonis püüdis türanni mängida polkovnik Kiiker. Ta peksis pataljoniomitee liiget ja sellepärast nõudis kogu pataljon, et Kiiker ametist tagandataks, missugune nõudmine ka täideti.»

⁴⁹ A. Jea, Suur Oktoober Tartus. «Proletaarne Revolutsioon Eestis» 1929, nr. 8; «Maatamees» 12. okt. 1917.

tema saabumisel pidanud seal agitatsioonikõnesid kodanlik natsionalist J. Raudsepp, raamatukaupmees ja J. Tõnissoni sabarakk, ja esseer lipnik Päss. Raudsepp laimanud nõukogude võimu ja kutsunud soldateid üles tunnustama Maanõukogu ning tema asutusi kohapeal «kõige võimu kandjateks Eestis». Esseer Päss pooldanud samuti Eesti kodanliku omavalitsuse toetamist ja soovitanud kodanluse demonstratsioonist osa võtta. Raudsepa ja Pässä poolt esitatud resolutsiooni soldatid vastu ei võtnud. Nad ei tahtnud kummastki Tõnissonist, ei Jaanist ega Aleksandrist, midagi teada.⁵⁰ Soldatite seas tekkis kisa ja lärm, karjuti: «Meie ei tunnista praegu mingisugust võimu, vaid oleme ise oma võimuks ja ei taha tõnissoonlastega ega teistega midagi tegemist teha.» Salkkond soldateid tormas lipnik Pässile kallale, tassis ta kasarmust õue ja andis seal hea keretäie, Raudsepp aga kokkus ära ja pages kasarmust tähelepanu äratamata. Pärast seda kogunesid soldatid jälle kasarmusse ja hakkasid sündmuse üle omavahel vaidlema. Ei nõustunud täielikult ka A. Lukini resolutsiooniga, milles pandi ette, et ükski eesti soldat kodanluse demonstratsioonist osa ei võta, vaid on valmis nõukogude võimu toetama. Koosolek kinnitas vaid, et Tartu eesti soldatid kodanlust ei toeta ja demonstratsioonist osa ei võta.

See juhtum kinnitas, et soldatid olid küll meelestatud kodanluse vastu, kuid bolševikud ei olnud veel suutnud küllalt selgitustööd teha, et neid nõukogude võimu poole võita. «Sel ajal valitses eesti soldatite seas kõikuv meeleolu,» jutustab A. Lukin, «ja kodanlus arvas, et neid on kerge enda poole meelitada. Pealegi ei olnud meie veel kaugeltki kõigile väeosadele selgeks suutnud teha, kes on nende vaenlased ja kes nende huvide kaitsjad, ja sellepärast tuli meil kodanluse kihutuskõnede pidajatega ka soldatite keskel kasarmutes suuri lahinguid lüüa, kusjuures soldatite kõikus eriti ilmselt nähtavale tuli.»⁵¹

Kogu 21. novembri hommikupoole oli Tartu kodanlikes ringkondades märgata ärevat sagimist, mis näitas, et millekski vaimistuti. Demonstratsiooni keskuseks, kuhu kõik valgekaartlaste kolonnid pidid kogunema, oli määratud Raekoja plats. Linnavalitsus, kus sel ajal olid veel võimul kodanlased, laskis Raekoja torni kodanliku sinimust-vage lipu tõmmata, mis sealt aga peagi maha kisti. Tartu Sõja-revolutsioonikomitee laskis revolutsioonilistel väeosadel tähtsamad asutused ja punktid, nagu postija telegraafikontori, elektrijaama, sillad jne., enda kätte võtta. Pritsimaja, kus asus Tartu Täitevkomitee, oli soomusautode üksuse kaitse all. Kesklinna, Pritsimaja esisele, Kivisilla ümbrusse ja Rüütli tänavale oli paigutatud relvastatud punakaartlasi ja revolutsioonilisi väeosi.⁵²

Kodanluse rongkäik pidi algama enne lõunat Puiestee tänaval asuvate endiste Krasnojarski polgu kasarmute õuelt, kuhu kõigepealt kavatseti üles rivistada tagavarapataljon, kellega teel oleksid siis ühinenud laialiaetud «Omakaitse», Naisliiga jne. liikmed. Kuid juba algusest peale oli ilmne, et demonstratsiooni tuleb pidada läbikukkunuks, sest Tartu eesti tagavarapataljonist, mis pidi moodustama tema tuumiku, oli välja tulnud vaid umbes 800 meest eesotsas polkovnik J. Rosenbaumiga. Rõhuv enamik soldateist kodanluse demonstratsiooniga ei ühinenud.⁵³ Vastupidi, paljud neist

⁵⁰ A. Tõnissoni iseloomustamiseks esitame väljavõtte kirjutisest, mis ilmus «Töölises» 29. nov. 1917. Selles jutustatakse, et «Tartu tagavarapataljonist saadeti kaks soldatit ametitalituse asjus Haapsallu. Seal juhtusid nad kokku Tõnissoniga ja see leidis, et meestel on pikad juuksed. Esmalt tegi ta nendega tänaval õppust ja siis saatis patrulliga staapi, tehes patrullile kohuseks lasta soldatitel juuksed ära lõigata. Soldatid protestisid, kuid Tõnisson lubas neil lasta pead maha raiuda ja merde heita, sest tema olevat Haapsalus kõrgeim võim».

⁵¹ A. Lukin, Tartu punakaart revolutsioonivõitlustes. Rmt.: Nõukogude võimu eest. Tallinn, 1957, lk. 226—227.

⁵² Sealsamas, lk. 228—229; A. Jea, Suur Oktoober Tartus. «Proletaarne Revolutsioon Eestis» 1929, nr. 8.

⁵³ V. Kingissepp märkis oma aruandes Eestimaa Sõja-revolutsioonikomitee istungil 23. novembril, et eesti ohvitserid tulid kokku ja asusid organiseerima võimu ülevõtmist. Nende kutsule järgnes eesti väeosast ligi 800 meest ligi 7000-st. Revolutsioonilised soldatid võtsid relvad ära õprekomandolt. (Большевистские военно-революционные комитеты. Москва, 1958, lk. 444—445). Eesti kodanluse soovunelmaid väljendavad read

võtsid A. Vingi juhtimisel koos teiste revolutsiooniliste väeüksustega osa korrapidamisest linnas. Rongkäik siirdus üle Kivisilla, millest üleminekuks takistusi ei tehtud, ja jõudis Raekoja platsile, kus pidi toimuma miiting. Kuid see jäi ära, sest platsile sõitis soomusauto, mille müdinat kuuldes valgekaartlased pagesid tulistajalu laiali. «Kõik kodanluse väeosad ja valgekaartlikud salgad valgusid silmapilkselt laiali ja panid üksikult Raatuse tagant minevaid uulitsaid mööda plehku,» meenutab Täitevkomitee liige A. Lukin.⁵⁴ Ainult tagavarapataljoni õppekomando näitas oma truudust kodanlusele ja sammus vaikselt sõjaväelises korras kasarmusse tagasi.

Õhtul arreteeris A. Vingi salk 10 valget ohvitseri, kes olid võtnud enda alla Laial tänaval asuva nõukogude klubi. Neid läks vabastama tagavarapataljoni 4. rood J. Juh-tundiga eesotsas, kuid «sellest ei tulnud midagi välja, sest vabastajad ise võeti ka kinni».⁵⁵

Tallinna punakaardiväe juhatus otsustas Tartu punakaartlastele võitluse kontrrevolutsioonilise mässukatse likvideerimiseks abi anda. Teisipäeva, 21. novembri õhtul sõitis Tallinnast V. Kingissepa juhtimisel välja kaks roodu punakaardiväge, kokku umbes 240 meest. Tartusse jõuti ilma vahejuhtumiteta.

Punakaartlane H. Uripea märkis VSDT(b)P Tallinna Komitees sündmustest aruannet esitades, et juba enne Tallinna punakaartlaste päralejõudmist olnud Tartus oma jõududega revolutsiooniline kord jalule seatud. Arreteeriti üle 40 ohvitseri eesotsas pataljoniülema J. Rosenbaumiga ning leiti mitmesugust peidetud sõjavarustust, selle hulgas üle 200 püssi.⁵⁶

Enne kui Tallinna punakaartlased tagasi kodulinna pöördusid, korraldasid nad Tartu eesti soldatitega vennastusmiitingu.⁵⁷

Bolševistlik ajaleht «Tööline» kirjutab, et 23. novembril jõudsid Tallinna punakaartlased Tartust tagasi tähtsa «sõjasaagiga». Vaksalist kuni endise ringkonnakohtu hooneni (Pärnu mnt. ja Suure Karja tn. nurgal), kus asus Eestimaa Sõja-revolutsioonikomitee, sammusid punase kaardiväe ees kaks eesti suurkananluse «sammast», «Nuustaku hertsog» Jaan Tõnisson ja 1. eesti polgu ülem Aleksander Tõnisson. Sel pidulikul marsil mingisuguseid vahejuhtumeid ei esinenud. Videvikust hoolimata tunti J. Tõnisson vastutulijate poolt ära. Kajasid pilketervitused ja õnnesoovid «hertsogile». Nähtavasti tundsid kaks «kaimu» end kõigiti hästi, sest Sõja-revolutsioonikomitees nõudsid nad kõigepealt teed ja võileibu.⁵⁸

Tehes kokkuvõtet eesti kodanluse kontrrevolutsioonilisest tegevusest, kirjutab «Tööline» oma juhtkirjas «Hädaohtlik mäng», et «hiljutised Tartu sündmused oleksid võinud väga raskelt lõppeda, kui revolutsiooniline valitsus mitte küllalt hoolas ja ettevaatlik ei oleks olnud. Kontrrevolutsioonilise kodanluse väljaastumise kiire likvideerimine Tartus kahtlemata vaigistas suurel määral eesti kodanluse nõukogude-vastast õhinat. Nüüd, kus «Eesti iseseisvuse» pesa, Tartu, revolutsioonilise võimu alla on langenud, kus kaks Tõnissoni — üks eesti kodanluse peamees, teine Eesti 1. polgu ülem — punase kaardiväe poolt Tallinna toodi, kus selgus, et isegi Tartus, kus Eesti sõjavägede peastaap asus, ainult kümnes osa eesti sõjaväelastest Tõnissoni poole hoiab — nüüd on igasugune jõuollus, millele kodanlus võiks toetuda, nende jalgade alt kadunud.»⁵⁹

Edasi juhib «Tööline» tähelepanu sellele, et eesti kodanlus jätkab kontrrevolutsioonilist ässitustööd, eriti rahvusliku vihavaenu õhutamist.

raamatust «Eesti vabadussõda» I lk. 73: «Kui Tartus kohalike seltskondlike organisatsioonide algatusel korraldati 21. nov. 1917 Raekojaplatsil jõuline (!) demonstratsioon Maanõukogu toetamiseks, ilmus sinna ka tagavarapataljon täies koosseisus, peale ühe enamlustunud roodu.» Vagade soovide hulka kuulub ka lause «Energilistes kõnedes nõuti, et Eestis läheks kogu võim Maanõukogu kätte», sest kõnesid sel demonstratsioonil ei jõutud pidada.

⁵⁴ A. Lukin, Tartu punakaart revolutsioonivõitlustes, lk. 229.

⁵⁵ «Eesti Sõjamees» 25. nov. 1917.

⁵⁶ «Tööline» 23. ja 25. nov. 1917.

⁵⁷ «Tööline» 23. nov. 1917.

⁵⁸ «Tööline» 24. nov. 1917.

⁵⁹ «Tööline» 25. nov. 1917.

«Üle maa levitatakse kõige kihvtisema natsionalistliku vaenu seemet. Tartus õhutati päris marulist vaenu lätlaste vastu, sest revolutsioonilised läti väeosad valmistasid eesti kodanlusele suurt peavalu. Rahvast hirmutati meeleute juttudega, nagu tahaksid lätlased Lõuna-Eestit oma alla võtta. Viljandimaa kohta räägiti, et see olevatki juba suurelt osalt Läti sõjavõgenikele ära jaotatud. Nüüd teatakse Haapsalust, et seal õhutatakse samasugust vaenu vene sõjaväelaste vastu. Selle vaenukülvi keskuseks olevat Haapsalus asuva Eesti polgu ohvitseride pesa...»⁶⁰

Ajaleht toonitab, et «tööliste, soldatite ja talurahva kohus on kõige agarusega niisuguse provokatsioonilise ässituse vastu välja astuda. Kõige valjumalt on vaja välja astuda igasuguse rahvusliku vaenu provokatsioonide vastu. Rahvaste enesemääramine ei ole meil, bolševikel, mitte ainult programmis, vaid tegelikult juhiseks. Revolutsioonivõitlus on meile rahvusliku iseseisvuse kätte andnud, revolutsiooni võit, ja ainult see võit, kindlustab meile selle iseseisvuse.»⁶¹

Nagu märkisime, jäi Kubermangu Maavalitsus pärast ülevõtmist alles, kuid ta reorganiseeriti ja tema ülesandeks jäeti mitmesugune jooksev asjaajamine Eesti Töörahma ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee kontrolli all, kuni maakondades endine kodanlusaegne võimuaparaat polnud lõplikult likvideeritud. 19. novembril otsustas Eesti Töörahma ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee lugeda Maavalitsuse liikmete volitused lõpetatuks.⁶² 25. novembril toimunud Eesti Töörahma ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee istungil määrati Maavalitsuse osakondade uued juhatajad (rahva vanemad). Administratiivosakonna ajutiseks juhatajaks sai J. Anvelt (bolševik), põllumajanduse osakonna juhatajateks J. Anvelt ja V. Sternfeldt (esseer), haridusosakonna juhatajateks J. Mägi (bolševik) ja G. Suits (esseer), tootlusosakonna juhatajaks V. Kingissepp (bolševik), rahandusosakonna ajutiseks juhatajaks J. Käspert (bolševik), töösakonna juhatajaks N. Janson (bolševik) ja rahvasasjade osakonna juhatajaks H. Pöögelmann (bolševik). Hoolekandeosakonna ja tehnikaosakonna juhataja jäid esialgu määramata.⁶³

Osa endise Maavalitsuse ametnikke püüdis töötõrkumisega nõukogude võimu tegevust halvata. Enamik aga asus ausalt tööle. «Töötõrkumine,» kirjutas sel puhul «Tööline», «annab end kõige valusamini tunda eeskätt tõrkujate endi nahas. Mõnigi ametikoht vabaneb sel teel «onupoja poliitika» süsteemiga täidetud mammapojukestest ja -tütrestest, kes seal ainult selleks istusid, et teatava perekonna sissetulekut suurendada.»⁶⁴

19. novembril 1917 otsustas üle-eestimaaline Täitevkomitee end nimetada Eesti Töörahma ja Sõjaväelaste Nõukoguks ja oma presiidiumi — Eesti Töörahma ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomiteeks. Uue Täitevkomitee esimeheks jäi senise presiidiumi esimees J. Anvelt, sekretäriks J. Käspert, 18. jaanuarist alates T. Neumann.⁶⁵

28. novembril 1917 moodustati Eesti Töörahma ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee osakonnad. J. Anvelt valiti Täitevkomitee esimeheks ning administratiiv- ja põllumajanduse osakonna juhatajaks, J. Mäele jäi haridusala, V. Kingissepale tootlus, H. Pöögelmannile rahvasasjad, N. Jansonile töösakond, kuna J. Käspert valiti sekretäriks ja rahandusosakonna juhatajaks.⁶⁶ Peale nende olid Täitevkomiteel veel hoolekande-, tehnika- ja sanitaarosakond.

29. detsembril 1917 toimus Täitevkomitee osakondades ümbervalimiste tõttu muudatusi. J. Anvelt jäi Täitevkomitee esimeheks ja administratiivosakonna juhatajaks, tema kui osakonnajuhataja asetäitjaks sai J. Käspert, rahandusosakonna juhatajaks valiti V. Kingissepp, asetäitjaks A. Pöld, tehnikaosakonna juhatajaks G. Sokolov,

⁶⁰ Sealsamas.

⁶¹ Sealsamas.

⁶² Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik. Tallinn, 1957, lk. 441—442.

⁶³ «Maatamees» 25. nov. 1917.

⁶⁴ «Tööline» 25. nov. 1917.

⁶⁵ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis, lk. 736.

⁶⁶ EKPA, f. 27, nim. 1, s.-ü. 440, l. 42—43.

haridusosakonna juhatajaks J. Mägi ja hoolekandeosakonna juhatajaks E. Lell. 13. jaanuaril 1918 valiti põllumajanduse osakonna juhatajaks H. Pöögelmann, 20. jaanuaril sai sama osakonna sekretäriks üliõpilane L. Schmidt.⁶⁷

Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu ning tema Täitevkomitee kõige tähtsaks ülesandeks oli nõukogude võimu kindlustamine kohtadel. Nad lähtusid selle ülesande täitmisele partei õpetusest, et «kogu võim kohapeal läheb tööliste, soldatite ja talupoegade saadikute nõukogude kätte, kes peavadki kindlustama tõelise revolutsioonilise korra».⁶⁸

1918. aasta jaanuari algul tugevnes Täitevkomitee parteiliselt veelgi, kuna ümbervalimistel suurenes temas bolševike arv. Tallinna Nõukogu näiteks valis Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomiteesse 8 bolševikku (Anvelt, Kingissepp, Grossmann, Mõtlik, Russ, Goruškin, Koolmeister ja Promm) ja 2 parteit.⁶⁹

Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee saatis detsembri lõpul kõigile kohalikele nõukogudele juhendi, milles käsitleti nõukogude otsuseid ja kohustusi. Selles öeldakse, et kohapealsete küsimuste arutamisel on kohalikud tööliste, soldatite ja talupoegade nõukogud täiesti iseseisvad ja töötavad dekreetide põhjal, mis nõukogude keskvallitsus välja annab.⁷⁰ Endistest omavalitsuseadustest ei tule kinni pidada. Täitevkomitee juhtis oma eeskirjades nõukogude tähelepanu sellele, et paljudes kohtades ei ole töölistes ja talupojades veel harjunud sellega, et nemad on nüüd valitsev klass, ja ei ole veel küllalt julged ning tahtekindlad. Ta rõhutas, et nüüd tuleb võimalikult laialt tööliste ja üldse kõigi töötajate ning ekspluateeritavate hulgas arendada iseseisvat otsustusvõimet loovas organiseerimistöös. Juhtis tähelepanu sellele, et nn. lihtrahva hulgas on massiliselt inimesi, kellele organisatorlik töö on jõukohane.

Oma otsuses 29. detsembrist 1917 tuletab Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu kõigile kohalikele tööraha nõukogudele meelde, et kogu proletaarne revolutsiooni ajaks tuleb linna- ja maaomavalitsuse ülesannete täitmine vastavalt tööraha nõukogude kätte võtta, sest ainult revolutsiooniline nõukogude võim suudab kõigist raskustest üle saada. Seejuures tuleb aga nõukogudel kodanlusaegsete omavalitsusasutuste ülevõtmisel hoolega selle järele valvata, et nende asutuste tegevuse katkemine vaesema rahva elu ei raskendaks. Kõik seltsimehed, kes linna-, maakonna- ja vallavalitsustes töötavad, tuleb võimalikult nõukogude täitevkomiteedesse valida, et nad oma endist tööd võiksid jätkata.

Nende ametnike vastu aga, kes kuritahtlikult püüavad saboteerida, tuleb halastamatu valjusega välja astuda.

Rõhutades kohalike nõukogude tähtsust ja nende iseseisvust kohapealsete küsimuste otsustamisel ning õhutades neis julgust ja otsustavust raskete ja keerukate küsimuste lahendamisele asumisel, ei jätnud Täitevkomitee neid keskuse tähelepanuta ja abiita. Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee saatis maakondadesse ja valdadesse kohalikele töörahvale abiks klassiteadlikke ja suuremate võitluskogemustega töölisi linnadest, eeskätt Tallinnast. Abistati eriti neid kohti, kus ei olnud jõutud veel oma võimuorganeid moodustada ja kus ei olnud veel oma relvastatud jõudu klassivaenlase vastupanu mahasurumiseks.

Nii näiteks volitas Täitevkomitee Mihkel Aitsamit organiseerima valla tööraha nõukogude valimisi ja parunitel mõisate ülevõtmist. Miilits ja kõik kohalikud võimud olid kohustatud teda selles abistama. Ta võis kontrrevolutsionääre oma äranägemise järgi vahi alla võtta ja revolutsioonilise kohtu kätte anda.⁷¹ Richard Kerimole anti tõend, et ta on komandeeritud Lääne-Nigula kihelkonda tööraha koosolekuid kokku kutsuma ja mõisate ülevõtmist korraldama.⁷² Karl Peil saadeti 19. detsembril Albu valda tööraha nõukogusid organiseerima. Tema käsutusse anti 30 püssi padrunitega

⁶⁷ «Eesti Teataja» 23. jaan. 1918.

⁶⁸ V. I. Lenin, Tööliste, soldatite ja talupoegadele! Teosed, 26 kd., lk. 219.

⁶⁹ «Eesti Teataja» 4. jaan. 1918.

⁷⁰ «Eesti Teataja» 30. det. 1917.

⁷¹ ORRKA, f. R-1290, nim. 2, s.-ü. 4, l. 161.

⁷² Sealsamas, l. 193.

(50 padrunit iga püssi kohta) Albu töörahva nõukogule edasiandmiseks.⁷³ Vigala kihelkonda saadeti mõisate ülevõtmiseks kuueliikmeline punakaartlaste saik eesotsas K. Eindorfiga. Kirjas Eesti Töörahva ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomiteele kirjutab Eindorf: «Meil jääb arusaamatuks, mis põhjusel Haapsalu eesti polgust püsse igale isikule välja antakse. Meie, punakaartlased ja Vigala valla töörahva nõukogu, oleme kindlal arvamusel, et siin on tegemist mustade jõududega. Täna, 14. detsembril on esimene mõisa ülevõtmine käsil. Läheb kaunis kenasti; kõik töörahvas on ühel meelel, muud kui vilunud töötajatest on puudus.»⁷⁴ 21. detsembril komandeeriti Paul Kont kõigisse Eesti linnadesse ning Karl Süld ja Johannes Raudsepp Järvamaale ning Paide linna töörahvast organiseerima.⁷⁵ Aleksander Tombach saadeti Vaivara kihelkonda koos kolme eesti polgu soldati ja kahe punakaartlasega, et organiseerida töörahva koosolekuid ja töörahva nõukogude valimisi.⁷⁶ 23. detsembril komandeeris Täitevkomitee Jaan Ikmeldi ja Johannes Kivikase Võru maakonda agitatsiooni- ja organiseerimistöele.⁷⁷ 28. detsembril sõitis Georg Velmann kolme punakaartlasega ja kahe soldatiga Avanduse valda ning Martin Goldmann Keila kihelkonda.⁷⁸

Need on mõned üksikud näited abist, mida Eesti Töörahva ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee osutas proletariaadile maakondades ja valdades nõukogude võimu kehtestamisel. Kuid ka Täitevkomitee liikmed ise, nagu esimees J. Anvelt, sekretär J. Käspert ja osakondade juhatajad, käisid sagedasti kohtadel töörahvast organiseerimas ja instrueerimas.

Eesti Töörahva ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee ja tema üksikud liikmed pidasid tähtsates küsimustes sidet VSĐT(b)P Keskkomitee, Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee ja Rahvakomissaride Nõukoguga. Mitmed neist käisid 1917. aasta novembri keskpaiku Nõukogude valitsuse juhi V. I. Lenini juures, kes nendega vestles Eesti sõjalise, poliitilise ja majandusliku olukorra üle.⁷⁹

Määratu suur tähtsus Eesti Töörahva ja Sõjaväelaste Nõukogu ning tema Täitevkomitee tegevusele ja nõukogude tööle kogu Eestis oli III ülevenemaalisel tööliste, soldatite ja talupoegade saadikute nõukogude kongressil, mis toimus Petrogradis 10.—18. jaanuaril 1918. Sellest kongressist võtsid osa ka Eestimaa nõukogude esindajad. Kongressil kinnitati Lenini kirjutatud «Töötava ja eksploateeritava rahva õiguste deklaratsioon», milles leidsid seadusandlikku kinnitust Oktoobrirevolutsiooni võidud ja kuulutati välja sotsialistliku nõukogude vabariigi põhialused ja ülesanded. Selles deklaratsioonis ja kongressi otsustes kiideti heaks Rahvakomissaride Nõukogu rahvuspoliitika, mis taotleb kõigi Venemaa rahvaste töötavate hulkade enesemääramise õiguse elluviimist. Deklaratsioon rõhutas uue, revolutsioonilise Venemaa muutumist föderatiivsetel alustel vabalt ühinenud nõukogude vabariikide vennalikuks liiduks.⁸⁰ Deklaratsiooni alusel koostati ka Eesti Töörahva Kommuuni põhiseaduse projekt.

Nõukogude võimu saavutustest ja nõukogude riikluse rajamise esimestest sammudest Eestis tegi kokkuvõtte 1918. aasta jaanuari keskpaiku toimunud Eestimaa nõukogude III kongress, kus poliitilise aruandega esines V. Kingissepp.

Selleks ajaks oli juba enamikus Eesti valdades töörahva nõukogud loodud ja esimesed sotsialistlikud ümberkujundused põhiliselt teostatud.

Saabus toimetusse
2. XI 1966

⁷³ Sealsamas, l. 189.

⁷⁴ Sealsamas, l. 180.

⁷⁵ Sealsamas, l. 195, 199.

⁷⁶ Sealsamas, l. 179.

⁷⁷ Sealsamas, l. 200, 201.

⁷⁸ Sealsamas, l. 203, 206.

⁷⁹ «Вопросы истории КПСС», 1960, № 4, lk. 149.

⁸⁰ Съезды Советов РСФСР и автономных республик РСФСР. Сборник документов 1917—1922 гг. Т. I. М., 1959, lk. 20—46; V. I. Lenin, Kolmas ülevenemaaline tööliste, soldatite ja talupoegade saadikute nõukogude kongress 10.—18. (23.—31.) jaanuaril 1918. Teosed, 26. kd., lk. 417—443. Deklaratsioon paikneb samas köites lk. 391—393.

И. СААТ

О НАЧАЛЬНОМ ПЕРИОДЕ УПРАЗДНЕНИЯ БУРЖУАЗНЫХ ОРГАНОВ ВЛАСТИ И СОЗДАНИЯ СОВЕТСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО АППАРАТА В ЭСТОНИИ В ДНИ ОКТЯБРЬСКОЙ РЕВОЛЮЦИИ

(октябрь 1917 — февраль 1918)

Резюме

Великая Октябрьская социалистическая революция утвердила в России диктатуру пролетариата и создала социалистическое государство, новый тип демократии — демократию для рабочих и крестьян. Но чтобы приступить к строительству социализма, пролетариату и всем трудящимся во главе с большевистской партией необходимо было преодолеть ожесточенное сопротивление свергнутых эксплуататорских классов — помещиков и капиталистов.

В своем докладе о задачах власти Советов на заседании Петроградского Совета 25 октября 1917 года В. И. Ленин заявил что «... у нас будет Советское правительство, наш собственный орган власти без какого-бы то ни было участия буржуазии. Угнетенные массы сами создадут власть. В корне будет разбит старый государственный аппарат и будет создан новый аппарат управления в лице советских организаций».¹

Вместе с рабочими и крестьянами России трудящиеся Эстонии под руководством Я. Анвельта, Х. Пегельмана, В. Кингисеппа, И. Рабчинского и других большевиков приступили к установлению Советской власти на местах и укреплению ее, к строительству социализма. Но в первую очередь победивший рабочий класс Эстонии в союзе с беднейшим крестьянством должен был, как требовал Ленин, разрушить старый буржуазный и создать новый, пролетарский государственный аппарат. Ликвидацией сопротивления буржуазии и сломом ее государственной машины непосредственно занимался Военно-революционный комитет Эстонии, созданный 22 октября в Таллине на объединенном заседании Исполкома Советов Эстонии и Таллинского Совета. Уже на следующий день Военно-революционный комитет при активной поддержке рабочих, солдат и матросов взял под свой контроль стратегически важные пункты в Таллине и сразу же после победы социалистической революции в столице России Петрограде приступил к установлению и укреплению Советской власти на местах.

27 октября губернский комиссар Временного правительства (должность, введенная вместо губернатора царского времени) И. Поска был отстранен от власти. В Вышгородском замке был составлен акт о принятии уполномоченным Военно-революционного комитета В. Кингисеппом управления Эстляндской губернией от комиссара И. Поска. В этот же день новый комиссар объявил об этом в приказе всем учреждениям губернии. Тем же приказом он предложил уездным комиссарам упраздненного Временного правительства сложить свои полномочия и передать дела местным исполнительным комитетам. Всем служащим предписывалось оставаться на своих местах и продолжать исполнение служебных обязанностей. Рабочие и крестьяне, солдаты и матросы на своих собраниях по всей стране приветствовали Советскую власть и выражали готовность поддержать ее в борьбе против контрреволюции. По всей губернии началось отстранение ставленников Временного правительства и Советы брали власть в свои руки.

Эстонские буржуазно-националистические партии и их лидеры пытались сохранить свои органы власти. Вместе с русскими контрреволюционерами и при содействии мелкобуржуазных партий — меньшевиков и эсеров — они вели подрывную деятельность против Советской власти, пытались организовывать саботаж государственных служащих и т. д. Буржуазные газеты клеветали на Советскую власть, подстрекая контрреволюционные элементы к саботажу и выступлениям.

Одним из наиболее крупных центров организации саботаж и контрреволюционных вылазок эстонской буржуазии был губернский Земский совет, учрежденный по постановлению Временного правительства от 30 марта 1917 года. Земский совет был совещательным органом при губернском комиссаре. В параграфах 5 и 9 вышеназванного постановления были предвидены совместные права и полномочия губернского комиссара и Земского совета, но каких-нибудь самостоятельных функций ему не отводилось. Это буржуазное учреждение было создано путем многостепенных, антидемократических выборов, в которых не могли участвовать трудящиеся городов и сельскохозяйственные рабочие. Совет образовался в результате закулисных перего-

¹ В. И. Ленин, Полн. собр. соч., т. 35, стр. 2.

воров между эстонскими буржуазными дельцами и главарями русской буржуазии и не пользовался поддержкой трудящихся. Продолжая враждебные махинации и происки против Советской власти, Земский совет продемонстрировал свою контрреволюционную сущность.

После отстранения от власти буржуазного губернского комиссара не было, конечно, надобности сохранять и его совещательный орган, и 12 ноября Исполком Советов Эстонии принял решение о роспуске Земского совета.

Но земские дельцы не подчинились распоряжению Советской власти и продолжали собираться на свои заседания. Когда стало известно, что распущенный Советской властью буржуазный Земский совет намерен 15 ноября объявить себя верховной властью в Эстонии, на фабриках и заводах Таллина состоялись митинги, участники которых не желали мириться с тем, что кучка капиталистов и их прихвостней на Вышгороде хочет объявить себя хозяевами страны, власть в которой уже принадлежит трудящимся. Рабочие единодушно решили разогнать это реакционное гнездо.

15 ноября трудящиеся Таллина вышли на демонстрацию под лозунгами: «Долой реакционный Земский совет — последний оплот эстонской буржуазии!», «Да здравствует Советское правительство!». Они собрались на Вышгородской площади перед замком, в котором находились контрреволюционные земцы. К рабочим присоединились солдаты находящихся в Таллине эстонских частей. Большевики В. Кингисепп, Я. Сихвер и другие выступили перед демонстрантами и разоблачили Земский совет как орудие контрреволюции. Демонстранты единогласно приняли резолюцию о роспуске Земского совета, предложенную большевиками. По требованию представителей демонстрантов земцы начали выходить, но выступить перед народом они не решились и постарались тайком скрыться.

После ликвидации должности губернского комиссара и роспуска его совещательного органа власть сосредоточилась в руках Исполнительного Комитета Советов Эстонии, созданного еще до Октябрьской революции на II съезде Советов Эстонского края, который проходил в Таллине 12—14 октября. Исполком непосредственно на съезде не избирался. Съезд решил, что все Советы края к 18 октября направят в Таллин своих представителей, которые и образуют Исполнительный комитет. От Таллинского Совета в Исполком было избрано 6 большевиков, 1 интернационалист, 4 эсера и 1 меньшевик. Представители других Советов были в основном большевиками, так что последние получили в Исполкоме подавляющее большинство. На первом заседании 18 октября Исполком избрал постоянный орган — Президиум, куда вошли руководящие деятели большевиков Эстонии: Я. Анвельт (председатель), И. Кясперт (секретарь), Х. Пегельман, И. Хейнтук, Э. Лелль, В. Кингисепп и др. 19 ноября Исполком Советов Эстонии и его Президиум были реорганизованы: Исполком стал называться Эстляндским Рабочим и Воинским Советом, а Президиум — Исполнительным Комитетом Эстляндского Рабочего и Воинского Совета.

В Таллине как в промышленном центре под руководством большевиков удалось сравнительно быстро ликвидировать буржуазные органы власти и установить власть Советов, в уездах же буржуазия оказала более упорное сопротивление. В городе Тарту один из главнейших буржуазных националистов Я. Тыниссон создал заговорщическую организацию и поднял мятеж против Советской власти. Я. Тыниссон и его соучастники надеялись на поддержку находящегося в Тарту эстонского запасного батальона, в котором буржуазные националисты вели антисоветскую агитацию. Тыниссоновцы для военного руководства мятежом вызвали из города Хаапсалу, где был расположен I Эстонский полк, реакционных офицеров этого полка во главе с полковником А. Тыниссоном. Но эти начинания не нашли поддержки у большинства тартуских солдат. Из 7000 по призыву тыниссоновцев 21 ноября вышли из казармы лишь около 800 солдат учебной команды.

В запасном батальоне была большевистская организация, куда входили комиссар батальона А. Иза, солдаты А. Винк, Э. Оттер и другие. Разъяснительная работа большевиков нейтрализовала влияние буржуазного национализма. А. Винк организовал из солдат батальона отряды, которые оказывали помощь Исполкому Тартуского Совета в поддержании порядка в городе. Трудящиеся Тарту полностью поддержали Исполком Тартуского Совета, и небольшие группы демонстрантов, которые собрались на Ратушной площади, разбежались. На помощь Тартускому Совету поспешили таллинские красногвардейцы. Но когда их отряд во главе с В. Кингисеппом прибыл в город, мятеж был уже подавлен местными силами. Оба его организатора Я. и А. Тыниссоны были арестованы, их расчеты на массовое антисоветское выступление полностью провалились.

После роспуска губернского Земского совета некоторое время еще продолжал существовать его постоянный орган — Земская управа. Последняя должна была под контролем Исполкома Эстляндского Рабочего и Воинского Совета вести текущие дела, пока по всей стране не будет установлена Советская власть. Но так как буржуазные дельцы, в том числе и председатель Земской управы буржуазный лидер

К. Пятс, занимались организацией саботажа и выступлений против власти трудящихся, 19 ноября Исполком решил лишить членов Управы их полномочий. 25 ноября Управа была реорганизована. Исполком назначил новых заведующих отделениями, сотрудников, работавших честно, оставили на службе. Председателя Управы К. Пятса за саботаж отдали под Революционный трибунал.

28 ноября были образованы отделения Исполкома Эстляндского Рабочего и Военного Совета. Заведующими отделениями стали руководящие большевики Эстонии. Исполком энергично взялся за создание Советов в уездах и волостях, за укрепление Советской власти на местах.

Укрепление Советской власти и создание эстонской советской государственности осуществлялось Исполкомом Эстляндского Рабочего и Военного Совета на основе ленинской национальной политики. 2 ноября Советское правительство обнародовало «Декларацию прав народов России», которая признавала за всеми нациями право на самоопределение вплоть до отделения и образования самостоятельных государств. Декларация провозглашала полное равноправие всех народов России и имела огромное значение для привлечения трудящихся Эстонии на сторону социалистической революции. Через три месяца Советы были созданы почти во всех волостях материковой части Эстонии. Эстонские Советы полностью поддерживали политику вождя большевистской партии и Советского государства В. И. Ленина, которая пробудила широкие трудящиеся массы к самостоятельной политической жизни.

Январский съезд безземельных и малоземельных крестьян Эстонии заявил в своей резолюции, что эстонский трудовой народ завоевал себе свободу при поддержке российской революции, поэтому и в будущем эстонские трудящиеся должны оставаться в самом тесном государственном единении с рабочим правительством России.

Исполком Эстляндского Рабочего и Военного Совета поддерживал тесную связь с Всероссийским Исполкомом и Советским правительством. Многие члены Исполкома были приняты В. И. Лениным, который беседовал с ними по актуальным вопросам политической жизни Эстонии.

Поступила в редакцию
2/XI 1966

J. SAAT

ANFANGSPERIODE DER AUFLÖSUNG BÜRGERLICHER REGIERUNGSORGANE UND DER ERRICHTUNG EINES SOWJETISCHEN STAATSAPPARATES IN ESTLAND WÄHREND DER OKTOBERREVOLUTION

(Oktober 1917 bis Februar 1918)

Zusammenfassung

Die Große Sozialistische Oktoberrevolution errichtete in Rußland die Diktatur des Proletariats und schuf einen sozialistischen Staat, einen Staat vom neuen demokratischen Typ, — eine Demokratie für Arbeiter und Bauern. Doch mußten die Werktätigen und das ganze Proletariat mit der bolschewistischen Partei an der Spitze — ehe sie an den Aufbau des Sozialismus gehen konnten — den hartnäckigen Widerstand der gestürzten ausbeutenden Klassen, der Gutsbesitzer und Kapitalisten überwinden.

In seinem Bericht über die Aufgaben der Sowjetmacht sagte W. I. Lenin am 25. Oktober 1917 auf einer Sitzung des Petrograder Sowjets: «... wir werden eine Sowjetregierung haben, unser eigenes Machtorgan, an dem die Bourgeoisie keinen Anteil haben wird. Die unterdrückten Volksmassen selbst werden die Staatsmacht erschaffen. Der alte Staatsapparat wird zerstört werden; es wird ein neuer Regierungsapparat in Gestalt sowjetischer Organisationen entstehen.»¹

Neben den russischen Arbeitern und Bauern gingen auch die Werktätigen Estlands, geleitet von J. Anvelt, H. Pöögelmann, V. Kingissepp, I. Rabtschinski und anderen Bolschewiki, an die Errichtung und Festigung der Sowjetmacht, an die sozialistische Aufbauarbeit. Vor allem mußte aber die estnische Arbeiterklasse im Bündnis mit der ärmeren Bauernschaft die alte bürgerliche Staatsmaschine zerschlagen und einen neuen, proletarischen Staatsapparat aufbauen, wie es W. I. Lenin vorschrieb. Die Liquidation des Widerstandes der Bourgeoisie und die Zerstörung ihrer Staatsmaschine oblag unmittelbar dem Revolutionären Militärkomitee Estlands, erschaffen am 22. Oktober in Tallinn auf einer gemeinsamen Sitzung des Exekutivkomitees der Sowjets Estlands und des Tallinner Sowjets. Bereits am folgenden Tage übernahm das

¹ В. И. Ленин, Полн. соч., т. 35, С. 2.

Revolutionäre Militärkomitee, von den Arbeitern, Soldaten und Matrosen tatkräftig unterstützt, die Kontrolle strategisch wichtiger Punkte in Tallinn; nachdem die sozialistische Revolution in der Hauptstadt Rußlands gesiegt hatte, ging das Komitee sogleich an die Errichtung und Festigung der Sowjetmacht in Estland.

Am 27. Oktober wurde der Gouvernementskommissar der Provisorischen Regierung I. Poska (der an Stelle des zaristischen Gouverneurs fungierte) seines Amtes enthoben. Laut einem entsprechenden, im Toompea-Schloß zusammengestellten Akt übernahm der Bevollmächtigte des Revolutionären Militärkomitees V. Kingissepp vom zurückgesetzten Kommissar die Regierungsangelegenheiten. Am selben Tage wurden sämtliche Behörden des Gouvernements davon in Kenntnis gesetzt und den Kommissaren der einzelnen Kreise vorgeschrieben, ihr Amt niederzulegen und ihre Vollmacht an die örtlichen Exekutivkomitees zu übertragen. Alle Angestellten sollten an ihren Posten verbleiben und ihre Dienstpflicht weiter erfüllen. Arbeiter und Bauern, Soldaten und Matrosen hießen bei ihren Versammlungen im ganzen Lande die Sowjetmacht willkommen und erklärten sich bereit, ihr im Kampfe gegen die Konterrevolution Beistand zu leisten. Überall im Gouvernement wurden die Kreaturen der Provisorischen Regierung beseitigt und die ganze Macht den Sowjets überlassen.

Die estnischen bürgerlich-nationalistischen Parteien und deren Leader versuchten, ihre Machtorgane zu erhalten. Hand in Hand mit den russischen Konterrevolutionären, von den kleinbürgerlichen Parteien (den Menschewiki und den Sozialisten-Revolutionären) unterstützt, entwickelten sie gegen die Sowjetmacht eine subversive Tätigkeit: sie bemühten sich, Sabotageakte usw. seitens der Amtsstellen zu organisieren. Die bürgerliche Presse verleumdete die Sowjets und wiegelte konterrevolutionäre Elemente zu Sabotage und Kundgebungen auf.

Eines der größten Zentren der Organisierung von Sabotageakten und konterrevolutionären Ausfällen der estnischen Bourgeoisie war der gouvernementale Regionalrat (auch «Landrat» genannt), erschaffen laut einer Verordnung der Provisorischen Regierung vom 30. März 1917. Der Regionalrat war das Beratungsorgan des Gouvernementskommissars. Die genannte Verordnung sah in ihren Paragraphen 5 und 9 die gemeinsamen Rechte und Verpflichtungen des Kommissars und des Regionalrates vor; doch hatte der letztere keinerlei selbständige Funktionen zu erfüllen. Diese bürgerliche Institution war auf dem Wege mehrstufiger, antidemokratischer Wahlen gebildet worden, an denen die Werktätigen der Städte und die Landarbeiter nicht teilgenommen hatten. Sie war ein Resultat geheimer Unterhandlungen zwischen Vertretern der estnischen Bourgeoisie und den Hauptmachern der russischen; sie erfreute sich nicht der Unterstützung seitens der Werktätigen. Durch ihre feindseligen Machenschaften und Umtriebe gegen die Sowjetmacht hatte der Regionalrat sein konterrevolutionäres Wesen demonstriert.

Nachdem der bürgerliche Gouvernementskommissar sein Amt niedergelegt hatte, bestand natürlich keine Notwendigkeit mehr, sein Beratungsorgan weiterzuerhalten: am 12. November verordnete das Exekutivkomitee der Sowjets Estlands die Auflösung des Regionalrates. Die Mitglieder des letzteren wollten sich aber der Anordnung der Sowjetmacht nicht fügen und setzten ihre Sitzungen fort. Als es bekannt wurde, daß der von der Sowjetmacht aufgelöste bürgerliche Regionalrat beabsichtigte, sich am 15. November zur obersten Gewalt in Estland zu proklamieren, fanden in den Industrieunternehmen Tallinns Volksversammlungen statt, deren Teilnehmer gegen dieses Vorhaben einer Handvoll Kapitalisten und ihrer Schleppenträger protestierten. — gegen die Proklamation ihrer Gewalt in einem Lande, wo die Macht bereits den Werktätigen gehörte. Die Arbeiter faßten den einmütigen Beschluß, das Nest der Reaktionäre auseinanderzujagen.

Am 15. November versammelten sich die Werktätigen Tallinns zu einer Kundgebung auf dem Toompea-Platz vor dem Schlosse, wo der konterrevolutionäre Regionalrat tagte. Die Losungen lauteten: «Nieder mit dem reaktionären Regionalrat, der letzten Stütze der estnischen Bourgeoisie!», «Es lebe die Sowjetregierung!» Auch Soldaten der in Tallinn stationierten estnischen Truppenteile waren in die Reihen der Demonstranten getreten. Die Bolschewiki V. Kingissepp, J. Sihver und andere ergriffen vor den Demonstranten das Wort, indem sie den Regionalrat als ein Werkzeug der Konterrevolution entlarvten. Die von den Bolschewiki vorgeschlagene Resolution über die Auflösung des Regionalrats wurde von den Demonstranten einmütig akklamiert. Die Vertreter der Demonstranten verlangten die Räumung des Sitzungssaales, worauf die Mitglieder des Rats das Gebäude verließen. Die meisten wagten es aber nicht, vor dem Volke das Wort zu ergreifen, sondern machten sich unauffällig aus dem Staube.

Nachdem der Gouvernementskommissar sein Amt niedergelegt hatte und sein Beratungsorgan aufgelöst worden war, konzentrierte sich die Macht in den Händen des Exekutivkomitees der Sowjets Estlands; letzteres Organ wurde noch vor der Oktoberrevolution gebildet, und zwar auf der II. Tagung der Estländischen Sowjets,

die vom 12. bis zum 14. Oktober in Tallinn stattfand. Das Exekutivkomitee wurde nicht unmittelbar auf der Tagung gewählt, sondern es wurde dort der Beschluß gefaßt, alle estnischen Sowjets würden zum 18. Oktober ihre Vertreter nach Tallinn entsenden und auf diese Weise das Exekutivkomitee bilden. Der Tallinner Sowjet wählte seinerseits 6 Bolschewiki, 1 Internationalisten, 4 Sozialisten-Revolutionäre und 1 Menschewik. Die Vertreter der übrigen Sowjets waren größtenteils Bolschewiki, so daß die letzteren im Exekutivkomitee die große Mehrzahl erlangten. Auf seiner ersten Sitzung am 18. Oktober wählte das Exekutivkomitee ein ständiges Organ, das Präsidium, mit folgenden Mitgliedern: J. Anvelt (Vorsitzender), J. Käspert (Sekretär), H. Pöögelmann, J. Heintuk, E. Lell, V. Kingissepp u. a. Am 19. November wurden das Exekutivkomitee der estnischen Sowjets und dessen Präsidium reorganisiert: das Exekutivkomitee hieß nun Estländischer Arbeiter- und Soldatensowjet, das Präsidium erhielt als neuen Namen das Exekutivkomitee des Estländischen Arbeiter- und Soldatensowjets.

In Tallinn als Industriezentrum war es unter der Leitung der Bolschewiki verhältnismäßig leicht gelungen, die bürgerlichen Machtorgane zu liquidieren und die sowjetischen zu errichten; in den Landkreisen dagegen leistete die Bourgeoisie hartnäckigeren Widerstand. In der Stadt Tartu gründete einer der Hauptmacher der bürgerlichen Nationalisten, J. Tõnisson, eine verschwörerische Organisation und beabsichtigte einen Aufruhr gegen die Sowjetmacht. Er und seine Mitverschworenen erhofften eine Unterstützung seitens des in Tartu stehenden estnischen Reservebataillons, in dessen Reihen die bürgerlichen Nationalisten eine antisowjetische Agitation entwickelten. Aus Haapsalu, wo das I. estnische Regiment stand, brachten sie einige reaktionäre Offiziere nach Tartu, — darunter den Obersten A. Tõnisson. Ihr Beginnen fand aber bei der Mehrzahl der Tartuer Soldaten keine Unterstützung. Von den 7000 Mann stellten sich am 21. November bloß etwa 800 Soldaten des Lehrkommandos den Aufrührerischen zur Verfügung.

Im Reservebataillon war eine bolschewistische Organisation tätig, zu welcher der Bataillonskommissar A. Jea, die Soldaten A. Vink, E. Otter u. a. gehörten. Durch ihre Aufklärungstätigkeit neutralisierten diese Bolschewiki den Einfluß des bürgerlichen Nationalismus. A. Vink formierte mit Soldaten des Bataillons spezielle Abteilungen, die dem Exekutivkomitee des Tartuer Sowjets halfen, die Ordnung in der Stadt zu wahren. Hilfe leisteten auch die Werk tätigen der Stadt Tartu; so wurden die wenig zahlreichen Gruppen antisowjetischer Demonstranten auf dem Rathausplatz gezwungen, auseinander zu gehen. Auch Tallinner Rotgardisten waren dem Tartuer Sowjet zur Hilfe geeilt; als sie aber mit V. Kingissepp an der Spitze in Tartu eintrafen, war der Aufruhr bereits unterdrückt. Seine beiden Anstifter, J. und A. Tõnisson, wurden verhaftet, — ihre Hoffnung, massenhafte sowjetfeindliche Unruhen hervorzurufen, war gescheitert.

Nach der Auflösung des gouvernementalen Regionalrates fungierte sein ständiges Organ — die Regionalverwaltung — einige Zeit weiter.

Unter der Kontrolle des Exekutivkomitees des Estländischen Arbeiter- und Soldatensowjets sollte sie sich bis zur endgültigen Festigung der Sowjetmacht mit den laufenden Angelegenheiten befassen. Da aber die bürgerlichen Mitglieder der Regionalverwaltung und ihr Vorsitzender K. Päts, einer der Leader der Bourgeoisie, Sabotageakte und Kundgebungen gegen die Sowjetmacht organisierten, so beschloß das Exekutivkomitee am 19. November, ihnen die Vollmacht zu entziehen. Am 25. November wurde die Regionalverwaltung reorganisiert. Das Exekutivkomitee ernannte neue Abteilungsleiter; ehrliche Mitarbeiter wurden auf ihren Posten belassen. Der Vorsitzende K. Päts wurde wegen Sabotage vors revolutionäre Tribunal gebracht.

Am 28. November wurden Abteilungen des Exekutivkomitees des Estländischen Arbeiter- und Soldatensowjets gebildet. Zu Abteilungsleitern wurden hervorragende estnische Bolschewiki ernannt. Das Exekutivkomitee ging energisch an die Erschaffung und Festigung der Sowjets in den Landkreisen und Gemeinden.

Das Exekutivkomitee des Estländischen Arbeiter- und Soldatensowjets festigte die Sowjetmacht und erschuf auf der Basis der leninschen Nationalpolitik eine estnische sowjetische Staatlichkeit. Am 2. November hatte die Sowjetregierung die «Deklaration der Rechte aller Völker Rußlands» veröffentlicht, wodurch das Selbstbestimmungsrecht aller Nationen anerkannt wurde, — einschließlich des Rechts, sich loszulösen und selbständige Staaten zu bilden. Die Deklaration proklamierte die völlige Gleichberechtigung aller Völker Rußlands; sie trug außerordentlich viel dazu bei, die estnischen Werk tätigen auf die Seite der sozialistischen Revolution zu bringen. Drei Monate später existierten Sowjets fast in allen Gemeinden des estnischen Festlandes. Die estnischen Sowjets unterstützten voll und ganz die Politik des Leiters der bolschewistischen Partei und des Sowjetstaates W. I. Lenins, — eine Politik, die weite Massen der Werk tätigen zu selbständiger politischer Tätigkeit anregte.

Bei der im Januar 1918 stattgefundenen Zusammenkunft landloser und landarmer estnischer Bauern wurde eine Resolution abgefaßt, in der es hieß, das estnische Arbeitsvolk habe, von der russischen Revolution unterstützt, die Freiheit errungen; die estnischen Werktätigen sollten deshalb auch weiterhin nach einer weitgehenden staatlichen Einheit mit der Arbeiterregierung Rußlands trachten.

Das Exekutivkomitee des Estländischen Arbeiter- und Soldatensowjets unterhielt denn auch die engsten Beziehungen mit dem Ailrussischen Exekutivkomitee und der Sowjetregierung. Verschiedene Mitglieder des Exekutivkomitees wurden von W. I. Lenin empfangen und hatten mit ihm Unterredungen über aktuelle Fragen des politischen Lebens in Estland.

Eingegangen
am 2. Nov. 1966